

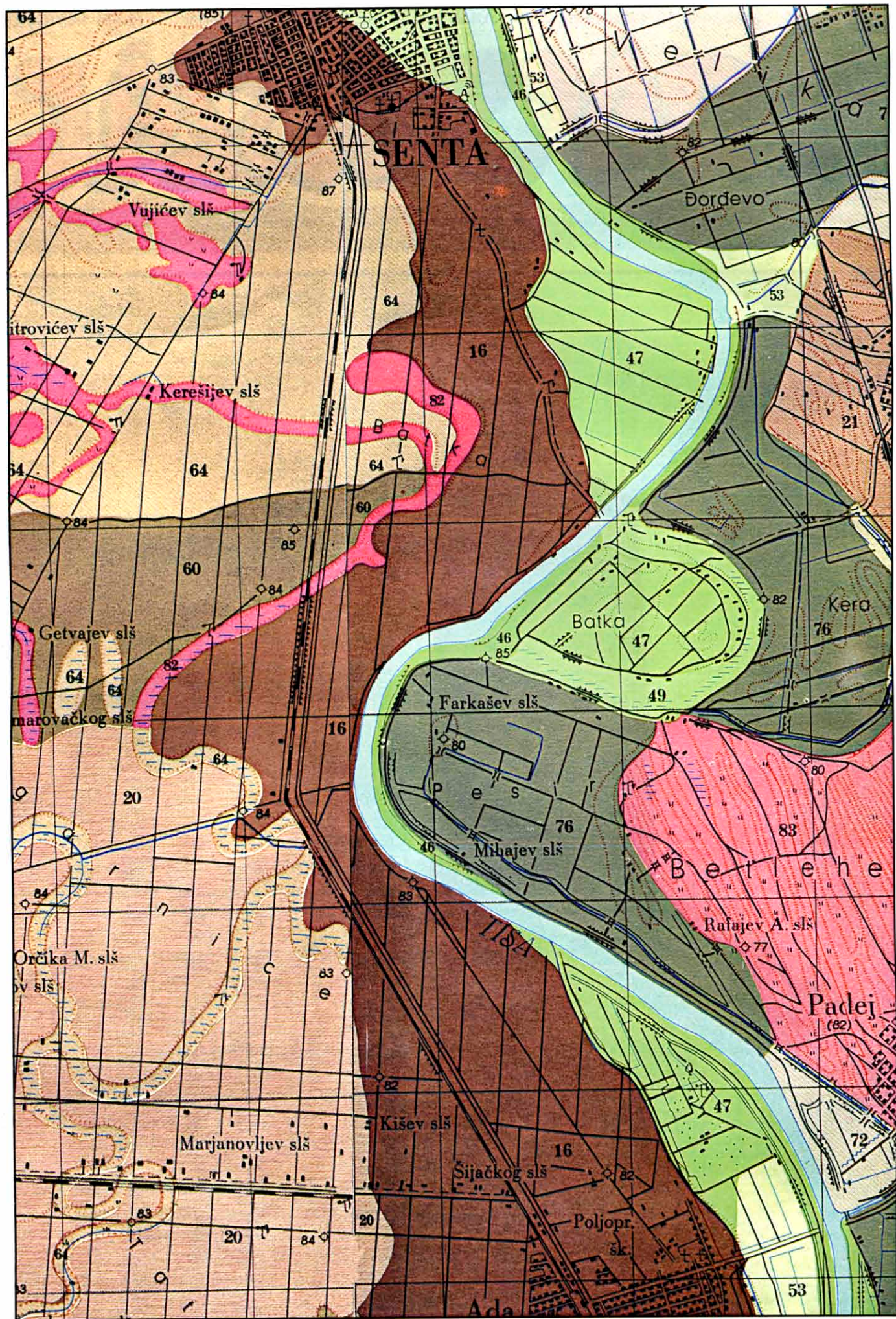
Szabadka, VI. évfolyam, 2000 - JÚLIUS-AUGUSZTUS * Ára 20 dinár

ISSN 1450-6831

BÁCSORSZÁG

Vajdasági honismereti szemle

Tartalom

SZEKERES László*

Egy V. századi utazó feljegyzései
a mai Vajdaságból 4

CSUBELA Ferenc

Újabb adatok az avar korból 5

MAGYAR László*

A szabadiak közkönyvtár (1890-1918) ... 6

Dr. BALLA Ferenc

Részletek a bezdáni Abonyi (Ruff)
család történetéből 7

KUNKIN Zsuzsanna

A gimnazista B. Szabó György grafikái 9

LACZKOVICS Imre

A Bács-Tiszavidéki Róm. Kath.
Tanítóegyesület 1898. aug. 22-én
Obecsen megtartott közgyűlésének
jegyzőkönyve 10

HOVÁNY Lajos

A Bátka környéki tisztai árter 12

WEISSENBECK József

A szerb lakosság településtörténetéből
Bácsföldváron 15

U. U., H. J.

A posta története vidékünkön 16

KALAPIS Zoltán

Helytörténetek, krónikások,
historikusok
(André István) 18

KOCSIS Antal

Himesegyház temetője, temetőkereszte 19

DUDÁS Antal

Új helységeknek a XX. század eleji
Bácskában 20

KUNKIN Zsuzsanna

A szabadiak rajziskoláról 21

Dr. VIRÁG Gábor

Szent Miska csantavéri hívei 22

KOVÁCS Árpád

A Sever alapítása és fejlődése 24

Dr. VÉKONY László

A magyar koronázási jelvények 26

Melléklet

PÁL Tibor

A szerbek nagy kivándorlása I-VIII.

Az Olvasóhoz

RICZ Péter

A minap egy beszélgetés során szóba került a TOLERANCIA. Mi mással, mint politikával kapcsolatban, de azután téma lett az egymás iránti tolerancia megnyilvánulása is. Hoszszúra nyúlt a beszélgetés, és a végén a jelenlevők egyöntetűen leszögezték: manapság, finoman fogalmazva, nem divat az egymás iránti tisztelet, becsület, másság, és még néhány, e fogalomhoz kapcsolódó dolog elfogadása. Még egy nemzet kerten belül sem.

Bizonyos esetekben magamat sem tartom ez alól kivételnek. Ismerten néhány embert, akik e téren példamutatók lehetnének számunkra, délvidéki magyarok számára – ha élnek! Olyan emberek, akik a közel- vagy a távolabbi múltban távoztak közülünk, nagy és sok szempontból betölthetetlen űrt hagyva maguk után. A Bácsország rendszeres olvasói közül most nyilván sokan legyintenek: már megint temetünk, ahelyett, hogy a kábultságából valamelyest felocsúdo (sőt a maga erejét messze túlteljesítő) maiakról szólnánk.

Nem tudom elfelejteni az örökké optimista Szekeres Lászlót, vagy a finom modorú Dobos Jánost, akik a maguk szakterületén a legjobbak voltak, de emberként és közeleti szereplőként is megállták a helyüket. Nem szólván a két évvel ezelőtt elhunyt, rendkívül szerény Magyar Lászlóról, Palics szerelméről, aki Szabadka és környéke történetének kétféleképpen járó lexikona volt.

Még egy emberről meg kell emlékeznünk, aki ugyan nem volt szakmabeli, de ahhoz a körhöz (is) tartozott, amelynek résztvevői vállalták múltunk kutatását, sőt esetenként más nemzetekét is. Csubela Ferencről van szó, akit politikusként tisztelhetünk, hiszen hosszú pályafutása alatt ilyen funkciót töltött be, és mint köztudott, végül a VMSZ elnökeként érte a tragikus baleset.

Azok számára mondom, akik kevésbé ismerték őt, és most felteszik a kérdést, mit keres a csizma az asztalon (?), ha a toleranciáról beszélünk, Csubela Ferencet tekinthetjük a mindenkori fátylavivőnek. Azon túl, elkötelezett támogatója a múlt, a honismeret-kutatásnak. Ő is művelte azt. Az ómoravica és környéki családok bizonyára megőrizték a 25 évvel ezelőtt megjelentetett Moravica Monográfiai Közlöny 1. és 2. számát, a tűzoltó-testület kismonográfiáját vagy az Ott-hon Közlönyét. Ezek mögött az a Csubela Ferenc állt, aki abban az időben kezdeményezte, és minden erejével támogatta a délvidéki magyarság szembesítését történelmével, amikor az hivatalosan (politikailag) tabu volt.

Sajnos, ezek és a hozzájuk hasonló emberek nincsenek már közöttünk. ■

Egy V. századi utazó feljegyzései a mai Vajdaságból

SZEKERES László*

Joggal tételezhető fel, hogy nincs olyan ember, akiről ne érdekelne az, hogy hogyan látják szülőföldjét a más, távoli vidékekről idetértve idegenek, aki ne lapozná fel türelmetlen érdeklődéssel egy útleírás szűkebb pátriájával foglalkozó részét, függetlenül attól, hogy ott amúgy is csak a számára jól ismert dolgokat találja. Persze, egyéni szemszögből meglátva és lejegyezve.

Ettől sokkalta érdekesebb olyan írásokat tanulmányozni, amelyek egy rég letűnt, elfelejtett korszakba kalauzolnak bennünket. Olyanokat, amelyek környezetünk egykori kinézését, az adott pillanatban uralkodó állapotokat idézik fel előttünk.

A régi útleírások adatai egyaránt érdekesek a laikus számára és a múltat kutató szakember számára is.

Ha számba vesszük a bennünket érintő ilyen írásokat, megállapíthatjuk, hogy nagyon értékes leírások maradtak fenn a török hódoltság korából, pontosabban a XVII. századból, továbbá a középkorból, a XV. és XVI. századból, sőt az időszámításunk előtti I. évszázadból (Sztrabón) és a szintén időszámításunk előtti V. századból (Hérodotosz)!

Létezik azonban egy görög nyelven írt, hihetetlenül érdekes és szép feljegyzés, amely tartalomra és terjedelmre nézve is fokozott figyelmet érdemel a részünkről, mert részletes adatokat tartalmaz a mai Bánát és Bácska egyes részeiről. Felbecsülhetetlen információkat egy olyan korszak legfényesebb időszakából, amikor a Tisza melléke egy világbíróadalom - a hun birodalom - központját képezte, amikor ennek a birodalomnak teljhatalmú vezére Attila volt.

..... Bejutottunk, s Attilát fából készített széken ülve találtuk. Míg mi székeiről kissé távolabb állottunk, addig Makszimosz (a küldöttség vezetője) közelebb menve köszönt a barbárnak és a császár levelét átadva előadta, hogy jó egészséget kíván neki és hozzátartozóinak....

Mindez még nem Attila székhelyén történt, hanem a mozgótáborban.

..... másnap elindultunk Attilával együtt a vidék északi részébe....

Ettől kezdve rónaságon húzódo sík iton haladtunk és hajózható folyókra akadunk, amelyek közül az Iszter után a Drekon, Tigász és a Tifészak voltak a legnagyobbak....

Az említett folyók feltehetően a Duna, a Temes, a Bega és a Tisza voltak.

..... A falvakban különféle élelmiszereket készítettek számunkra, kenyér helyett kölest, bor helyett pedig méh-

sört. A kíséretünkben levő szolgák is kaptak kölest és árpából készült italt, amit a barbárok kumisznak neveznek. Miután jó hosszú utat megtettünk, este sátorot vertünk egy tó mellett, melynek íható vizéből szokat meríteni a szomszéd falubeliek....

.....Heteknapra a bennünket vezető szkíták (hunok) felszólítására megállapodunk egy faluban.... Itt nyugat-rómaiakkal találkoztunk, akik szintén mint követek mentek Attilához.... Ugyanolyan járhatban lévén tehát, megvártuk, hogy Attila előttünk mehessen és egész csapatunkkal követtük.

Néhány folyón átkelven megérkeztünk a legnagyobb faluba, ahol Attilának valamennyi közül leghíresebb szállása volt, fából és gyalult deszkából összeillesztve és fageritással körülvéve.... Nem messze a kerítéstől fürdő volt, amelyet az Attila után a

szkíták között leghatalmasabb Onegésziosz építtetett. A hozzá való követ a pannonok földjéről hozatta, mert semmijük, sem kövük, sem fájuk nincs az e tájon lakó barbároknak....

Ez a hely, Attila főhadiszállása, valahol Kanizsa, Horgos, Szeged tájékán lehetett. A pannonok földje a Dunántúl, a volt Római birodalom területén volt.

..... Midőn e faluba bevonult Attila, szkíta dalok éneklése közben lányok mentek elébe sorban, finom és jó szuszúra nyúló fehér fátylak alatt, úgy-hogy minden egyes fátyol alatt, amelyet két felől nők tartottak fel kezükkel, hét vagy még több leány haladt. Amint Onegésziosz házának közelébe érkezett, ... kijött Onegésziosz felesége egy csapat szolgálával, akik résztint ételeket,

résztint pedig bort hoztak, ami a szkítáknál igen nagy megtiszteltetés számba megy; ez üdvözölte Attilát, és kínálta, vegyen abból, amit jó szívvel elébe hozott....

Attila... evett is lóháton, mialatt a körülötte levő barbárok az ezüst tálat felemelve tartották; és miután a neki nyújtott pohár tartalmát is megízlelte, a királyi lakba vonult, mely a többiek-nél magasabb volt és emelt helyen feküdt....

Lám, milyen sok érdekes dolgot tudhatunk meg Priszkosz ránk maradt írásából. A továbbiakban ír még küldetésük céljáról, a tárgyalások menetéről és arról is, hogyan festett egy lakomával egybekötött fogadás Attila sátrában. Erről azonban más alkalommal szólnunk. ■

(* A régész-szerző hagyatékából)

A szabadkai Városi Múzeum régészeti osztálya nemrégben fejezte be a topolyai községhez tartozó Bački Sokolacra egy avar kori temető egy részének a feltárását. A 34 feltárt sírból értékes leletek kerültek napvilágra, amelyek újabb adatokkal szolgálnak az emberiség számára kevésbé ismert avar társadalom történeti és régészeti feldolgozásához.

A topolyai és moravikai régészeti lelőhelyeken kívül a szabadkai régészek már régebben tudomásuk volt a

Újabb adatok az avar korból

Régészeti ásatások Bački Sokolacra

CSUBELA Ferenc

„koporsó” (amely esetleg lehetett fakéregből is) felett hasított fát helyeztek el oly módon, hogy az úgynevezett koporsó sírkamrában helyezkedett el. A sírkamra mennyezetét képező hasított fát négy cölöp tartotta. Ezek a sírok átlag 2,5 méter mélyek. A temetkezés másik formája olyan, hogy a sírgödör északi, hosszanti oldalába beástak, és a tetemet oda helyezték.

A fülkesírok mellett az ásatások folyamán egyszerű sírokat is találtunk, amelyekben a halottakat a föld felszíne alatt alig 1-1,5 méter mélyre temették, minden tárgyi melléklet nélkül.

A sírok keletnyugati irányban húzódnak, a halottakat arcal kelet felé helyezték el. A temetőnek (lehet esetleg több száz méter hosszú) ebbe a részébe főleg nőket és gyermekeket helyeztek. Ahhoz, hogy valamire lehetne következtetni, mindez igen kevés adattal szolgál, így nem elég a temetkezési rendszert megállapítani, hanem inkább etnikai különbséget kell keresni az ide temetettek között. Lehet, hogy több nagy, etnikailag

nem egyforma család van eltemetve a temetőbe, de az sincs kizárva, hogy a fülkesírokba a férfiakat temették.

A nemrégiben befejezett régészeti feltárások tárgyi leletei külön figyelmet érdemelnek. A sírok nincsenek megbolygatva, s így igen szép ékszerek és használati tárgyak kerültek napvilágra. A dinnyemag alakú, üveggyönggyel díszített fülbevalók, karperecek, tüttartók, orsógombok mellett három sír leletei mondhatni egyedi példányok. Az egyik sírban igen szép díszített, festett köcsögben állati csontok voltak, ami arra utal, hogy a temetkezés alkalmával élelmet (húst is) helyeztek a sírba. A másik sírból ezüstfülbevaló, ezüstkanál és egy olyan ezüstartgy került elő, amelyik vagy evőeszköz volt, vagy szépitkezésre szolgált. Valószínű, hogy előkelő női személy használati tárgyai voltak ezek. A harmadik nagyon értékes lelet, a vezérlelet, azaz a 21 részből álló veretorsó. A 21 bronzveret egyikén mítikus jelenet látható, emberábrázolással. Az ilyen régészeti lelet igen ritka. Valószínű, hogy ezeket a szépen kidolgozott övvereteket bizánci vagy az avarokhoz került „civilizált” mesterek készítették. A veretorsó mindenféleképpen társadalmi és katonai rangjelző, tehát az etnikai csoport, család vagy törzs egyik vezérsírija is sikerült megtalálni és feltárni.

A topolyai községben tízéves programban határozta meg a régészeti feltárások menetét. A Bački Sokolac-i régészeti ásatások eredményei újabb ösztönzést jelentenek a régészeti kutatás folytatására Közép-Bácskának ezen a vidékén.

Ez a régészeti vonatkozású írás 22 évvel ezelőtt készült.

Szerzője, mint ahogyan ásatási „riportja” legvégén utal rá, elkötelezettje volt a múlt megismerésének és azon belül a helytörténeti kutatásnak.

Politikusként, az akkori körülményeket figyelembe véve, mindent megtett a cél eléréseért. Nem rajta múltott, hogy a számtalan figyelemre méltó tudományos eredményt nyújtó régészeti feltárásoknak vége szakadt, és nem csak Közép-Bácskában, hanem mindenhol e vidéken.

(A főszerkesztő megjegyzése)

kezdődött. Tavaly egy lakóház kertjében két, az idén a szomszédos telken 27 sírt ástak ki a régészek. A 34 sírban talált mellékletek, a csontvázak elhelyezése, a sírok tájolása és a sírgödör formája alapján a régészek megállapították, hogy az avar kor kései periódusában temették ide őket.

– Minden egyes kiásott tárgynak nagyon örülünk, és ha nem jövőnk idejében, mindezek a sírok, tárgyak a ház alá kerültek volna, ugyanis ezen a helyen lakóházakat építenek – mondta Ricz Péter régész, az ásatások vezetője.

A Kunságig a Duna-Tisza köze képezte az avar állam központi szállástérletét. A topolyai községben ez a harmadik temető, amelynek feltárásán dolgoznak. Rengősebb temető van, amiről még nem is tudnak. Most ez a feltárás is, a maga eredményével, várzásával, újabb örömet hozott a régészeknek, akik lassan, de szorgalmasan kutatnak a földben, gyűjtik a régi idők történetének tárgyi bizonyítékait.

– A Bački Sokolac-i ásatások folyamán a feltételezett temetőnek már ezen a kis területén is háromféle temetkezési módot észleltünk – folytatja Ricz Péter. – Az első, amikor a tetemet koporsóba helyezték és úgy temették el. A

Az ásatások színhelyén

A szabadkai közkönyvtár (1890–1918)

MAGYAR László*

Az 1849. március 4-i birodalmi alkotmány értelmében megalakult a Szerb Vajdaság, s így Szabadka is az önálló tartomány részét képezte. Az ún. Bach-korszak (1850-1860) merev, központosítással alapuló bürokratikus rendszer lévén, számos intézkedéssel súlyos terhet rótt a lakosságra. Másrészt, pozitív megnyilatkozásait is elkönyvelhetjük: jelentős összeget költ a városrendezésre, alapítványokra, útépitésre, tanintézetekre s egyéb közművelődési célokra. Szabadkán már 1854-ben felépül a színház és a meglevő egyesületeken kívül községi könyvtár létesítését is tervezték.

A Bach-rendszer bukását néhány éves átmeneti idők, majd a dualizmus rendszerének több évtizede (1867–1918) fordította követi. A tőkés fejlődés korszakában tömegesen alakulnak a különféle társadalmi egyesületek, hiszen az alkotmányos szabadság bevezetése a társadalmi-politikai élet gyors felélénkülését, a pártpolitikai viszonyok kialakítását eredményezte. Megsokszorozódnak a hitelintézmények, s minden jelentősebb településen bankfiók vagy hitelszövetkezet nyílik. A hitelrel rohamos fellendüléshez jelentősen hozzájárult a kiegyezés után beáramló külföldi tőke. A gazdasági élet legfontosabb változásaként a vasúthálózat építését, illetve a közlekedés forradalmasítását említhetjük. Az ipari forradalom hulláma csak lassan érte el Szabadkát, a lakosság többsége mezőgazdaságból él. Sokasodnak a megoldatlan fontos társadalmi kérdések, s a kapitalista fejlődés ellentmondásait jelentkező munkásmozgalom erősödése városunkban különösen a múlt század végétől jegyezhető. Azonban a társadalmi ellentmondásokkal párhuzamosan mégis Szabadka kitért a fejlődésnek, az oktatás fellendítésének, a művelődési élet erőteljes megnyilatkozásainak lehetünk szemtanúi. Az iradalom, a képző- és zeneművészet, valamint néhány tudományágban országos viszonylatban is kiváló eredményekkel dicsekedhetett a soknemzetiségű bácskai város.

Az alábbiakban a szabadkai közkönyvtár létrejöttét, megalakításának körülményeit és

további fejlődését tárjuk fel hiteles források alapján.

Sok évtizeddel a városi közkönyvtár megalakulása előtt már jelentős könyvgyűjteménnyel rendelkezik többek között a ferencesek zárdája, a polgári kaszinó és néhány egyesület, a gimnázium, valamint a jómódú magánzemek egész sora.

A leltári forrásokból kitűnik, hogy a könyvtárak létesítésére kifejtett erőfeszítések ekkortájt főként a népművelés eszméjének szorgos hordozóinak, a pedagógusok berkeiben tapasztalható.

1846 őszén Furdek Kelemen gimnáziumi igazgató néhány tanító aláírásával beadványt intéz a városi tanácshoz, amelyben a tanodai (iskolai) könyvtár megalakítását szorgalmazza: „El helybeli tanuló ifjúságunk lelkeiben is vágy a könyv művelés, és tudományok iránt... ám de hasztalan... ha nincs termékenyítő erő, mely azt mozgásba hozza; ha nincs eszköz a már termékenyített csíráknak folytonos gyarapítására... Bátrak vagyunk a Bizalmatlan Bel, és külső Tanács elébe azon bizalmatlan keresetünkkel járni: hogy a helybeli tanuló ifjúság közhatalmát szolgáló, s bőbeszédűsége szerint intézendő tanodai könyvtárat tapasztalt bökezéséhez képest alapítani, s fenntartani kegyesen méltóztatunk...” — olvasható a kérelemben. A városi hatóság méltányolja az indítványt, s a benyújtott könyvjegyzék alapján kiválasztja a megfelelő könyveket.¹ Közben megtudjuk, hogy a tanodai könyvtár részére az iskolai gondnok szobáját jelölték ki. A Markó Dienes szónoklattanító által beterjesztett gazdag könyvjegyzékből 1847-ben csak húsz könyvet vásárolnak meg az iskolai (gimnáziumi) könyvtár számára, ezek Virág Benedek (1754–1830), Petőfi Sándor (1823–1849), Zrínyi Miklós (1620–1664), a római klasszikusok stb. művei, valamint a Világörömet, a Népművelést, a Természettörténet, a Rendszerezést, a Szavalt, a nyelvi és történelmi vonatkozású munkák.

A gimnáziumi választmány egyik 1851. évi folyamódványában (amikor a főgimnázium felállításának lehetősége kerül szóba) többek között Szabadka lakosságának alacsony műveltségére hivatkozik, a könyvtár és a múzeum hiányát hozza fel.² Azonban a Bach-korszakban már voltak kezdeményezések a községi könyvtár létesítésére. Török János jeles publicista, szerkesztő 1857-ben megküldi a községi tanács címére az általa kiadott Kelet Népe című folyóirat egy példányát: „... az itt majdan létesítendő községi könyvtár alapja...”³ A szabadkai községi

tanácsot felvilágosozza Török János (1809–1874) felhívása, nemes indítványa. Arra a megállapításra jut a hatóság, hogy a lakosság túl keveset áldoz könyvekre: „... és azért, mit az egyesek nem bírnak, vagy nem akarnak, a testületnek kell és lehet eszközölniük — és erre a mi városunk is hivatva van, mely a korszerű eszmék felételezés terén aninthaty magának némi nevet vívott ki, úgy arra méltó is: hogy egyik az első közt fogja fel a községi könyvtárak korszerűségét és szükségét, nem csak az érdeklődő iradalom, de leginkább azon műveltség érdekében, melyet saját fiaink s gyermekeink jövő boldogsága tekintetében szeretünk biztosítani, kezdünk tehát áldozni habár a legkisebb alappal is, évenként áldozván valamit e célra, s néhány évek alatt... e szellemi táplálékra gondoskodásunk is megerősít annak idejében a maga gyümölcset.” Végül a tanács azért viszonzozza Török János szíveségét és figyelmét, hogy „... őt az alaktandó községi könyvtár egyik indító okául hirdeti”-heti.

Török János tehát a szabadkai községi könyvtár megalakításának egyik kezdeményezője, akit az akadémia levelező és több bel- és külföldi tudományos társulat tagjaként, gazdasági és történetiróként, valamint több lap (Magyar Gazda és Múpaiar, Magyar Sajó, Pesti Hírnök stb.) megindítójaként tartanak számon.⁴

Itt jegezzük meg, hogy a város lakossága közkönyvtár hiányában is olvashattott könyvet, hiszen léteztek már a kölcsönkönyvtárak. A Bach-korszakban, az 1853. évtől Oblath Leo könyvkereskedésében, majd 1877-től Székely Simon üzletében nyílt kölcsönkönyvtár.⁵ Másrészt, egy időszakra az olvasók rendelkezésére állt a Polgári és a Nemzeti Kaszinó, az Olvasókör, az Iparos Egyet, a Szerb Olvasókör (Srpska čitaonica), a Népkör stb. könyvtára is.

Schiessler Gyula főlelmi tanagazgató 1862 elején a városi tanácshoz intézett kérelemben többek között a célszerű népművelés fontosságára hívja fel a figyelmet. De hogy az addig elért eredmények még inkább kifejezésre jussanak, jó könyvek társaságát kell keresni, könyvtárakat kell létesíteni. Ilyen célból vezéreltek a főlelmi iskola tanítóit, akik többnyire adakozás útján 1859-től kezdve gyarapították könyvtárukat, s 1862-ben a tanítói könyvtár állománya mintegy 100 kötet.⁶ Hozzávethetjük, hogy ekkortájt már a szabadkai börtön is büszkélkedhet könyvtárral.⁷ Az olvasni tudó fegyencnek rendszeres könyvolvasása kötelező. A felügyelő lelkésznek nemcsak a rabok egészsége és lelkiállapota iránt tudakozódnak, hanem a kikölcsönzött könyv tartalmát is szígon kenik. Hiszen a könyvek megakadályozhatják a lélek erőlködését — állítja a főügyész. ■

1990. május 19-én.

* A szerző hagyatékából — Részlet

Jegyzet

1. Blaskó, M. Vojnić: Bibliografija vechih knjiznica u Subotici 1692–1906. Rukovet, 1970. 1-2. 128-144.
2. Szabadkai Történelmi Leltár (a továbbiakban: SzTL), 3. tábl. 136. pol. 1846.
3. SzTL, 20. B. 119. pol. 1851.
4. SzTL, 179. pol. 1851.
5. SzTL, 119. ügvehi hivatal 1857.
6. Magyar lexikon. Az egyetemes ismeretek enciklopédiája. XV. kötet. Budapest. 1884. 416-417.
7. Iványi István: Szabadka szabad királyi város története. II. rész. Szabadka, 1892. 228. (A továbbiakban: Iványi, II.)
8. SzTL, 83. pol. 1862.
9. SzTL, 258. pol. 1867.

Részletek a bezdáni Abonyi (Ruff) család történetéből

Dr. BALLA Ferenc

Abonyi (Ruff) András (Bezdan, 1917. január 5 – Budapest, 1945. december 23.) apja id. Abonyi (Ruff) István és anyja id. Abonyi (Ruff) Istvánné született Keller Terézia német származásúak voltak, azonban nagyszülei között voltak magyarok (Varga), sőt még szlávok (Tonković) is. A családban mindig három nyelven beszéltek: magyarul, németül és szerbhorvátul. Ennek ellenére az Abonyi (Ruff) család 1910-től 1944-ig a bezdáni magyar politikai és kulturális élet meghatározói voltak.

Id. Abonyi (Ruff) István (Bezdan, 1889 – Budapest, 1969) egy többgyermekes küllödi (Kolut) sváb család sarja. Apatinban és Kalocsán járt középiskolába. 1907-ben Kalocsán kántorintézői oklevelet szerzett. 1910-ben Bezdanban megválasztották kántornak, ahol 1944-ig jelentős társadalom-politikai szerepet töltött be. Többek között például 1912-ben a Gazdákör szakosztályaként megalakította a Gazdasági Legényegyletet, amelyet 1944-ig vezetett.

Id. Abonyi (Ruff) Istvánnak három gyermeke született: Teréz (gyógyász), István (erdőmérnök) és András (tanár és diplomata).

Abonyi (Ruff) András a királyi Joguszlábiában mint német nevű tanuló csak német vagy szerb tantervű iskolában tanulhatott. Mégis a gimnáziumot Szabadkán, részben magánúton, magyarul végezte el 1935-ben, kitűnő eredménnyel. Már akkor elhatározta, hogy diplomáciai pályára megy. Beszédeit, lelképéseit gondosan előkészítette. Sokszor még a tükör előtt is gyakorolta. Részt vett a haladó diákifüggséget megmozdításában. Ennek során ismeretséget kötött Győrfi József földijével akit később kémkedés és internacionalista-kommunista váddal tízévi börtönbüntetésre ítélték. Ugyancsak kapcsolatot tartott fenn Horn Nándorral is, aki szintén börtönbe került.

1935-ben a budapesti filozófiai karon folytatta tanulmányait. 1938-ban Boszniában leszolgálta a tényleges katonai évet. Hazakerülve szülőfalujába, nekilátott a szerb és a francia diplomáciai nyelv tökéletesebb elsajátításához. Ebben az időben baráti viszonyba került Milan Konjović festőművésszel, Herceg János' íróval, Kisbéri János újságíróval és másokkal.

1940. október 1-től Abonyi (Ruff) András szerződéses délszláv kulturális referensként kezdett el dolgozni a M. Kir. Miniszterelnökség tiszteletdíjas osztályán. A magyar-német-szláv vegyes közösségek származó fiataljainak ez az állás szinte ideális indítást jelentett. A következő néhány évben a történelmi Tekei család is bizalmába fogadta. Politikai szolgálatában már jelen volt az 1940. december 12-én megkötött magyar-jugoszláv örökbarátsági és megnevelésmegállapodás szerződés megkötésénél.

1942. szeptember 21-én a Budapesti M. Kir. Állami Középiskolai Tanárviszsgáló Bizottság előtt leített képestő vizsgálta révén középiskolai tanári oklevelet kapott. Filozófiát és történelmet tanított volna, de ő továbbra is diplomata akart lenni és miniszteriumi szolgálatban maradt. 1943. február 20-án feleségül vette Kiss Györgyöt.

1944. augusztus 12-én bátyához, Istvánnak, Budapestről írt levelében arról tájékoztatta, hogy a napokban érkezett haza Újvidékről, Szabadkáról, Zomborból és Bezdanból, majd megjegyezte: „...szerbjeim pedig majdnem lekészték velem az újvidéki vonatot, telefonálásra egyeztettem nem hagytak időt...”. A magyarokkal barátságot ápoló szerbek közé tartozott Nikola Bešlić földművelésügyi és erdészeti miniszter is, aki korábban Budapesten diplomált mint vízügyi mérnök és budapesti származású volt a felesége is. Bešlić 1938-ban a zentai választókerület országgyűlési képviselőjeként támogatta a magyar-jugoszláv barátságot országközi viszonylatban is. Az ő intézkedései révén kerülhetett magyar, nem szláv mémókák is állami szolgálatba (Solymár Pál, Beiwinkel Viktor, ifj. Ruff István).

Erre az időszakra vonatkozik Kisbéri (Epling) Jánosnak (1908-1960) 1959. december 15-én Herceg Jánosnak (1909-1995) Németországból írt levele: „...Ha jól emlékszem 1943 őszén Bandi egy hétig nálam (Újvidék – a szerző mj.) tanított. A feleségem a gyerekekkel együtt történetesen Bezdanban tartózkodott, s pár napi titokzatos látás-futás után beavattam, hogy „felkelést szervez” a németek ellen az újvidéki szerbesség körében... Elmondta, hogy Horthy és a kormány „gyakorlatilag az SS foglya” s neki felhívást hivatals helyről megbízatása van az akeio megsejtesítésére. Elgondolása az volt, hogy a magyar a világ legjobb katonája ugyan, de nem olyan vakmerő és fanatikus, mint a szerb s hogy ennél fogva a felkelésnek itt kell kitörnie, azután majd csatlakoznak hozzá a magyarok is. Én a magam részéről a legnagyobb mértékben skeptikus voltam s igyekeztem őt lebeszélteni a tervéről, hogy rajta fog vesztetni a könnyelműködésén. Többek között érveltem, hogy az újvidéki szerbességnek a „razzia” óta nincsen bizalma a magyarokhoz, ha a lelket teszi is ki, csak beugratott ügynököt fognak benne látni s

éppen ezért fogja fenn annak a veszélye, hogy valaki – a maga igazolására – még jobb meggyőződése ellenére is fel fogja jelenteni, de ő továbbra is hajthatatlan maradt és lövőt fűtött, tárgyaló, agitáló, szervezett, bevette magát minden kis lebélybe, ahova szerbek jártak, odaült az asztalukhoz, együtt ivott velük, s minden tőle telhetőt elkövetett, hogy a bizalmukba férközzék. Mint te is tudod, szerbül perfektül beszélt, - a külügyminisztérium szerb-horvát referense volt, - s cigányos képével egyébként is egy százszázalékos cinár benyomását keltette. Ismételtén „tárgyaló” a többek között Čirčić Irinej pátriárkával is, úgy okoskodva, hogy annak magyar befolyása van a szerbekre... Egy hét múlva azután mégis azzal bícsizott el, hogy a tervéből aligha lesz valami... (Amit viszont most már én nem akarom elhinni neki, mert feltételezem, hogy talán már velem szemben is bizalmatlanná vált).

Mind ezt azért mondom el, mert ezek alapján nem tartom kizártnak azt sem, hogy Szalasiék ellen is lációt s végül is ezen vesztett rajta. (Az állásait, illetőleg hivatalait a kultusz minisztériumban azon a napon elhagyta, amelyen a Szalasi az uralmat átvette. Ezt onnét tudom, mert pár héttel rá kerestem a hivatalában s egy hivataloslagféle ebben az értelemben informált, hozzátéve, hogy a lakásán is keresték, de onnét is eltűnt)...

Szeptember végén Abonyi (Ruff) András mint a Magyar Külügyminisztérium délszláv ügyekkel foglalkozó osztályának előadója gépkocsival Budapestről Bezdanba érkezett. Miután meglátogatta szüleit, folytatta útját Zomborba. Ott találkozott Herceg János íróval, akitől egyet meglátogattak dr. Deák Leót, Bács-Bodrog vármegye volt főispánját. A külügyminisztérium munkatársa azzal a céllal utazott a Bácskába, hogy dr. Deák Leót kimentse várható nehéz helyzetéből, s hogy azonnal Budapestre szállítsa. A volt

*
Abonyi András,
egy sajátos délvideki magyar
nagycsalád sarjaként,
mint magyar diplomata
élte át 1944 őszén
a „bácskai gólgórt”.

Imádkozunk

ABONYI ANDRÁSÉRT

Született: Bezdanban, 1917. január 5-én.
Mehalt: Budapesten, 1945. dec. 23-án.

Igalmas Jézus, add meg neki az örök nyugodalmas! (7 évi és 40. évig.)
Jézus, Mária, Szent József! (7 évi és 40. évig. bűn.)

Jézusom édes Szíve, Te megvigasztaloz engem,
Jézusom édes Szíve, Te erősíts engem,

Jézusom édes Szíve, Te nem hagyysz el engem,
Jézusom édes Szíve, Hozzád vezetsz engem,

Dicsősd az Atyának és Fiának és Szentlélek Istennek, miképpen kedredek volt, most és mindörökké örökké. Amen.

Memorialis Abonyi Andrásról, 1945

főispán minden rábeszélés ellenére sem volt hajlandó elhagyni Zombort (később mégis csak megette).

1944. október 20-a körüli napokban a három Abonyi testvér, az édesanyjuk és az unokáik Dunaszentgyörgyön találkoztak. Ezért nem találta Abonyi (Ruff) Andrást Kisbéri János Budapesten, ahogyan azt az említett leveleiben leírta.

Ezekben a napokban a szovjet hadsereg Bezdánál is elérte a Duna vonatát.

1944. november 3-án Abonyi (Ruff) András Bezdánban tartózkodott. Szinte végignézte délelőtt a gyantánál emberek összedését, akik közül 101-et az isterbáci erdősélen kivégeztek, még ma is meg nem nevezett személyeket. Láttá délután, amint a lakosság a futballpályán gyülekezik, hogy közülük kb. 350-400, hatvan-hetven aluli férfit elhajtottak a Zomborban akkor alakuló civil munkatáborba. Tehetetlen szemlélője lett az azt követő lakossági kilakoltatásnak a faluból. Ennek ellenére az éjszakát rokonánál, Flesch Katalinnál (1910-) a Kossuth Lajos (Zombor) u. 4. szám alatt szándékozott eltölteni. De valami arra kényszerítette, hogy az éj leple alatt Flotz Magdolna (Kossuth Lajos u. 1.) és Limburger Antal (Kolot u. 13.) házában, valamint kerjén keresztül Magyarországra felé elhagyja a falut.

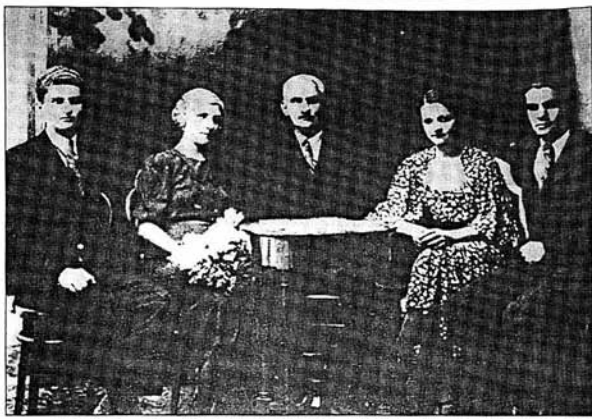
1944. november 6-án érkezett Budapestre. Lakásában megszállni nem akart, ezért felkereste barátját, rokonát, Vári Ödönt (V. Molnár u. 27.). Annak részletesen beszámolt a bezdáni eseményekről. November 10-én újra megfordult a Vári családnál: szölt a tjrmentben folyó politikai vitákról, amelyekről részletesebben mégsem beszélt.

November második felében Abonyi (Ruff) András ismét Bácskában volt. Maga a szerző is látta szürke balkonkabinát és fekete szemüvegét, hogy járta a bezdáni szállásokat és elbeszélgetett több kitélepített család tagjaival. Azokban a napokban már nagyban folyt az atrocitások a magyar falvakban, amelyek közül többször meglátogatókat. Hogy melyeket, arról nem tudunk. Mivel gyalogosan közeledtek, valószínűleg, csak a nyugat-bácskai helységeket jöhettek számításba.

1944. december 5-e és 10-c között a zombori munkatáborból hazazengedtek a bezdániak többsége. Között a két káplánt is: Vajda Lajost (1942. szept. 1 – 1945. aug. 24.) és Brandekker Gergelyt (1944. júl. 22 – 1944. dec. 26.). Is a két papot Győrffy István nyomdász fogadta be, lakást és élelmet biztosított nekik. A nyomdászmeister, miután azonnal a bevonuló szovjet és partizán katonaság részére kezdett dolgozni, mentesült a kilakoltatás büntetése alól. Műhelyében vagy húsz bezdáni dolgozott, annak ellenére, hogy csak kevés munkájuk akadt. Győrffy István házában (Kossuth Lajos u. 119.) is az időben néhány napot eltöltött Abonyi (Ruff) András. Emlékezik az ott levők, hogy egy kis rádiót hallgatott mindig, és négyesemközt elbeszélgetett Vajda Lajos káplánnal.

1944. december közepe táján Debrecentbe utazott (alkalmi járműveken, sőt többnyire gyalog). Decemberben többször is megette az utat Debrecent és Budapest között annak érdekében, hogy összehangolódjanak a készülő politikusok állásfoglalásai.

1945. január 6-án gróf Teleki Géza a Debrecentben (1944. XII. 22-én) alakult ideiglenes magyar nemzeti kormány állás- és köztisztviselői minisztere, Abonyi (Ruff) Andrást kinevezte személyi titkárává.³

A Ruff (Abonyi) család, 1935 (lf. Ruff István, id. Ruff Istvánné szül. Keller Rozália, id. Ruff István, Ruff Teréz, Ruff András)

1944. december 24-én a szovjet csapatok körülzárták Budapestet. A város ostroma 1945. január 1-től február 13-ig tartott. Abonyi (Ruff) András december 24-én (valószínűsített dátum) súlyos hastáji sebesülést szenvedett Budapesten. Azonnal kórházi kezelésben részesült az akkor már lerombolt fővárosban, ahol az egészségügyi ellátás is igen lezárt. A következő hónapokban kilencszer műtötték meg, de végül is sikertelenül. Habár élete utolsó hónapjait betegágyában töltötte, megkezdte munkáját a lehetőségekhez képest tovább folytatta.

Abonyi (Ruff) András szüleinek küldött utolsó levelében, 1945. december 6-án, az alábbiakat írta magáról és munkájáról.

„Édes jó Szüleim!

Csak nagyon röviden írhatok, mert nyakig vagyok a munkában ... meglátszott, hogy az operáció nem sikerült... kénytelen voltam halasztatatlannal és teljes energiával nekifekedni a munkának, mégpedig a „lecke” (békészerződés – a szerző mj.) előkészítéséhez.

Egyelőre maradtam a kultuszminisztériumban, de állandó helyem Nagybudapest. Ugyanis sorra járom az összes minisztériumokat, intézményeket és személyeket, akik jugoszláv-magyar vonalon, anyagi és személyi viszonylatban számításba jöhetnek. Emiatt minden személyi kérdésemet háttérbe kellett szorítani, mert a kérdéses munka alapos megszervezése mindennél fontosabb... A több mint felmilliónyi, Jugoszláviában élő magyarság nevében arra kérem... élelmiszert számunkra is hozni, mert az idei év s a heves megpróbáltatások irratásoka leszek... Mindezen persze lehetne s tudnék is segíteni, de akkor le kellene mondanom a hivatalomról, most meg éppen régi szívügyemről, a jugoszláv-magyar tartós béke érdekében minden erő mozgósításával! Megértétekhez folyamodom... Erről azonban nem lehet sokat beszélni, majd itthon megindokolom a hallgatás szükségességét...”

1945. december 23-án Abonyi (Ruff) András tüdőgyulladás következtében kórházi kezelés közben, eléggé magára hagyva, meghalt.

1945. december 28-án a Magyar Nemzet napilap a következőket írta a halálessettel kapcsolatban:

„A magyar diplomácia újabb vesztesége

Alig néhány nappal Barcza Rotter Béla külügyminiszteri titkár halála után újabb súlyos veszteség érte a magyar diplomáciát: Abonyi András min. titkár váratlan hirtelenséggel elhunyt. A lelkes, meretős fiatal diplomata, aki a külügyminisztérium kulturális osztályának egyik legkiválóbb tagja volt, még Budapest ostroma alatt sérült meg, amikor a debreceni kormány megbízásából Pesten járt. Bár nagyszámú gránátérüléséből úgy látszott sikerül kilábalnia, utolsó operációja után hirtelen elhunyt. Abonyi András alig 28 éves korában távozott az élők sorából. Négyszéki külügyi szolgálatát alig azonban, bár éppen a délszláv elődök nehéz posztját töltötte be a kedvezőtlen időben, a demokratikus Magyarországnak nagy szolgálatokat tett. A nem egyszer más irányú hivatali főnökök ellenében is bátran és következetesen kitartott a szerbarátság, a magyar-délszláv együttműködés gondolatának jelentősége mellett. Sajnálatos tény, hogy disszertációját, a magyar államneve kialakulását nem fejezhette már be. Legutolsó vállalkozása az volt, hogy egy modern szerb és egy modern magyar prózai antológia munkálatait készítette elő. ■

Jegyzetek

- 1 Herczeg János író (1909-1995) tulajdona.
- 2 Matuska Márton: A megtorlás napjai. Újvidék, 1991. 45.
- 3 Művelődési és Köztisztviselői Minisztérium: Abonyi István úrnak... 828/1997.
- 4 Abonyi István (1913) tulajdona.

A gimnazista B. Szabó György grafikái

KUNKIN Zsuzsanna

B Szabó György (Nagybecskerek, 1920 – Múraszombat, 1963) kritikus, irodalomtörténész, képzőművész és tanár rajzkészsége és a művészetek iránti érdeklődése még kisgyermek korában megmutatkozott. Már a húszas évek végén a becskerekiek csodagyerekként emlegették. Rajzai a gimnáziumban rendezett diákkiállításokon komoly tehetségről tettek tanúbizonyságot. Újvidéken tizenhat éves korában az autodidakta festők 1936-os tárlatán östehetségként mutatkozott be, majd 1938-ban a vajdasági ifjú festők szabadkai kiállításán aratott jelentős sikert. 1940-ben érettségizett szülővárosában. Első kritikáit a Kalangyában jelentette meg még ugyanabban az évben. Tanulmányokat írt a klasszikus magyar irodalomról, majd az 1959-ben induló újvidéki Magyar Tanszéken régi magyar irodalmat tanított. Műfordítással is foglalkozott. Oto Bihalji-Merint, Josip Vidmart, de főleg Ivan Cankart fordította különös előszeretettel, sőt Cankar-illusztrációkat is készített. Az ötvenes években szerkesztői munkássága is igen jelentős. Sajtó alá rendezte József Attila, Arany János és Petőfi Sándor költeményeit. Tanulmányokat írt a művelődés és a művészetek problémáiról.

Művészi pályafutásának kezdetéről egyik írásában így vall: „Élmény sorozott be az alkotók közé. Talán nem is volt nagy élmény, csupán az idő nagyjátka feljelentéségei... Hatéves lehettem, és labdát szedtem a csökligetti teniszpályán. Béke volt, jólét, augusztus. Este kilenc óra lehetett. A bronzszínű és fehér sávok teniszpálya árva volt, kihalt, csupán néhány labdaszedő társammal locsolgattam a pályát, és vödörökben cipeltem a vizet a Begáról... A fák fáradtan lógatták karjukat, és a sűrű homály óvatosan lopakodott az ágak közé... Tücskök ciripeltek álmosítón és távolról, elmosódva, egyhangú békaze-ne hangzott... Álltam, néztem a holdat, az eget, a sötét fákat, és éreztem, hogy mindez szép, gyönyörű, és elfogott valami meleg, gyerekes áhítat. Talán a végtelenség nézetével találkoztam, talán a természet harmóniájának meleg szava csendült meg először bennem? Nem tudom. Élményem lett. Első nagy élményem. Egy törekvő szüle-

tett az élményből. Visszaadni azt valamilyen formában, alakban. Felidézni a maga valóságában... Festő lettem, s ezt a gyerekkori hajlamot bizonyos művészi igény-nel és elgondolással ítétem. Kezdetben az alkotás primitív örömei elégteltek ki. A kép hasonlított, tökéletes másolata volt a természetnek. A naturalista korszakom volt ez...”

B. Szabó György művészetét két dolog határozza meg: a vonal mint közlés-mód és a vonalból születő rajz, mely nála az élményrögzítés majdnem kizárólagos eszköze volt. Kedvenc technikája a tollrajz illetve a tus, melyet rövid élete végén teljesen az absztrakt művészi koncepció szolgálatába állított.

Az itt közölt rajzokat hatodikos és hetedik gimnazista korában készítette, melyekkel az akkori Petrovgradban (Zrenjanin) megjelenő Ifjúság c. folyóirat II. és III. évfolyamát illusztrálta. (Eredetije egy szabadkai magángyűjteményben). ■

A Bács—Tisza vidéki Róm. Kath. Tanítóegyesület 1898. aug. 22-én Óbecsén megtartott közgyűlésének jegyzőkönyve

LACZKOVICS Imre

Hogyan működött egy regionális oktatási közegyesület a XIX. és a XX. század fordulóján? Ezt szeretném bemutatni egy közgyűlés jegyzőkönyve alapján.

Az osztrák—magyar királyság megteremtette azt az alapfeladatot, amely lehetővé tette az oktatásig átfogó és a kornak megfelelő rendezést.

A népoktatási törvény Eötvös József báró, az Andrássy kormány vallás- és közoktatási miniszterének és munkatársainak műve. 1868-ban terjesztik az országgyűlés elé, mely azt elfogadja. I. Ferenc József király 1868. december 5-én szentesíti, mint 1868:38 törvényecikket.

A törvény általános tankötelezettséget vezet be 6-12 éves korig, intézkedik a községi népoktatási intézetek felállításáról, kimondja, hogy minden növendék anyanyelvén nyerjen oktatást.

A törvény kimondja: A községi nép- és polgári iskolai tanítók kötelesek minden tankötelelt tanítót testületileg alakítani. A tankötelelt tanítót testület annyi körbe oszlik fel, ahány járása van a megyének. (A felkészült iskolák esetében a körök esperei kerülhetnek szervezőnek.) A járási öreket, a községek segélyezőivel, kötelesek évenként kétszer, az egész testület pedig évenként egyszer tanító-értekezletre egybegyűlni. A tanító-értekezlet szabályozására a közoktatási miniszter rendeletet bocsát ki.

A népoktatási törvény módosításokkal az I. világháború végéig érvényben volt. A három iskolatípus (felkészült, községi, állami) közül vidékünkön az első volt a legelterjedtebb, azaz, hogy a miniszterium, illetve a tanfelügyelőségnek joga volt a szabályozásra s ellenőrzésre.

Bácska katolikus tanítói a kalocsa—bácsi főegyházmegye területi felépítéséhez igazodva hozták létre szervezeteiket.

1898-ban a kalocsai főegyházmegye területén a következő egyesületek működtek:

- a) A Kalocsa vidéki róm. kat. tanítóegyesület
- b) A Baja vidéki róm. kat. tanítóegyesület
- c) A Zombor vidéki róm. kat. tanítóegyesület
- d) A Bács—Tisza vidéki róm. kat. tanítóegyesület
- e) A Bács—Küla vidéki róm. kat. tanítóegyesület
- f) Az újvidéki—palánkai róm. kat. tanítóegyesület

1873. december 18-án Óbecsén tartotta alakuló közgyűlését az Óbecse-vidéki Róm. Kath. Tanítóegyesület.

A résztvevők:

1. Ada: Fridrik Tamás tanító, Kuglics János tanító, Optz Sándor plébános, Petrovácz Ferenc tanító, Revfy Mihály tanító, Volf József tanító.
2. Bácsföldvár: Ellinger Ignác tanító, Óbecse községi, Szerencse József tanító, Sznopek Péter tanító.

3. Mohol: Berez Pál tanító, Katona János tanító, Kleiner János tanító, Németh Antal tanító, Varga Mihály plébános.

4. Óbecse: Balaton Géza tanító, Bárány György tanító, Dr. Bende József apát-esp. plébános, Beretka Károly Óbecse mezőváros má-

sodbírája, Karácsonyi János iskolaszéki tag, Petrovácz József tanító, Róka Lajos segédlelkész, Újhelyi Ágoston segédlelkész, Valla József tanító.

5. Petrovsczellő: Drozdik Ágoston tanító, Mihályi József tanító, Pelczér Ede tanító.

6. Szenttamás: Loid Emília tanító, Molnár Flórián tanító, Szijártó István esp. plébános, ker. jegyző, Zsigrai Amália tanító.

A megnyitó beszédet az elnököl Dr. Bende József apát-plébános tartotta. Az egybegyűlést elfogadták a Kalocsa-vidéki Róm. Kath. Tanítóegyesület alapszabályait, melyeknek minden pontját a viszonyoknak megfelelően módosították. Az egyesületet Ó-Becse-vidéki Róm. Kath. Tanítóegyesület elnevezéssel öt alapító, öt pártoló és 24 rendes taggal megalakultnak mondták ki. Elnök lett Dr. Bende József óbecsei apátplébános. Másodelnök Fridrik Tamás ada tanító. Alelnök Ellinger Ignác bácsföldvári tanító, öb.-községi. Pénztáros Kuglics János ada tanító. Könyvtárnok Balaton Géza óbecsei tanító. Jegyzők lettek: Petrovácz József óbecsei tanító, Németh Antal moholi tanító.

A megalakuló egyesület felhívására fordult a szomszédos esperei kerültek tanítóhoz a csatlakozásra.

1874. április 7-én Adán a topolyai esperei kerültek tanítói csatlakoztak az alapító szervezethez.

1874. szeptember 11-én a Kishegyesen tartott közgyűlésen elhatározták, hogy évenként csak egy választmányi és egy közgyűlést tartanak.

Az 1875. szeptember 7-én Moholon tartott közgyűlésen már a zentai és az ókanizsai kerültek is tagjai a regionális tanítószervezetnek. A zentai kerülék kívánságára módosították az alapszabályt, és a tanítóegyesület nevét Bács—Tiszavidéki Róm. Kath. Tanítóegyesületre változtatták.

A bács—tiszavidéki Róm. Kath. Tanítóegyesület tisztviselői 1898-ban:

Díszelnök: Mayer Béla dr. v. püspök, főtanfelügyelő, elnök: Márton Mátys, ókanizsai plébános, érseki hivatalos iskolatagozó, másodelnök: Szűcs János, óbecsei tanító, alelnök: Gyetvay Béla ada tanító, jegyzők: id. Arpássy János ada, Cizmár Mihály bajsai és Losonci Antal óbecsei tanítók, pénztáros: Szűszner Ferenc bácsföldvári tanító. Választmányi tagok: Bajzák Károly, Berez János, Bernhardt Ferenc, Cseh János, Drozdik Ágoston, Erdőhelyi Menyhért, Fárás József, Gőndör Ferenc, Janó Sándor, Komenda János, Molnár Gyula, Mihályi József, Pápay László, Pinter Fábán, Radezky István, Sulyok János. Tiszteletbeli tagok: Fridrik Tamás, Petrovácz József, Zittl Róbert.

A rendes tagok száma 125.

Jegyzőkönyv

Felvétetett Ó-Becsén, augusztus 20-22-ik napján. Jelen voltak: Márton Mátys, ókanizsai plébános, egyesületi elnök, Berger Károly János, a fellegyházi tanítóképzőintézet gazdasági szaktanára, Klazsik Lehel zentai tanító, Sarffenberger Sándor csurogi kántor, Gönczy János Ó-Becse város bírája, Pisztor József

polg. iskolai igazgató-tanár, Mezei nővérek, Kleinwald Lipót, Sznopek Péter, Balaton Géza, Damjanovics Pál ó-becsei, Kuglics János ada nyugdíjazott tanítók, Boromissa Tivadar ó-becsei ügyvéd, Sötét Pál, Závadoszky Endre ó-becsei iskolázási tagok, Dr. Weinberger Ignác községi orvos, Csipits János, Mihályovics Tima ó-becsei gör. lelk. Kalmár Dávid, Deutsch Salamon ó-becsei ír. tanítók, Gáspár Béla, Papp Katica Adorát, Fesz György papnövendék, Horváth László ipartestületi jegyző, Pisztor Józsefné és nővére, Fazekas István, Kulinyi Mór bács-földvári ír. tanító, Schulz Imre pécsi tanítóképzési tanár és Weber Miklós mint vendégek.

Ezeken fűlül 55 tag.

I. Márton Mátys ó-kanizsai plébános egyesületi elnök, reggel 9 órakor „Veni Sancte”-val egybekötött csendes másod mondtó, melyen a jelen volt tanítók áhítattal részt vettek.

II. Tíz órakor Márton Mátys egyesületi elnök Ó-Becse városának dísztermében egybegyűlt s szinte szokatlan nagy számban megjelent, egyházi és világi tanfuerfaként szívesen üdvözölve, a nagygyűlést megnyitja. Megnyitójában kijelenti, hogy kath. tanítványunk feljövendő zsidó teljes erejéig küzdött fog, s kéri az egyesület tagjainak támogatását, mert csak az erők egyesítése által nemzet célját éri.

III. Fonyó Pál (óbecsei plébános — L. I.) ezután a nagygyűlés nevében üdvözlő és bemutatja a nagygyűlést Schulte Imre tanár urat, ki távolról jól hozzánk előadást tartott. Bemutatja Gönczy János városbíró, Pisztor József polgári iskolai igazgató, Csipits és Mihályovics urakat mint a görög kel. tanítást képviselőket. Szmr (helyesen: Szmk — L. I.) Gyula győzszereszt, mint a hely. Ev. Egyház gondnokát és képviselőjét.

A közgyűlés a bemutatott urakat egyenként megjelözi.

IV. Ezután felolvastatták a legutóbbi közgyűlés és év május 31-én tartott választmányi gyűlés jegyzőkönyvét. Mindkét jegyzőkönyv észrevétel nélkül hitelesítették.

V. Elnök a választmányi gyűlés jegyzőkönyvét kapcsán felhívja, hogy a tagsági díjak igénybe kellett szigorú határozatot hozni, mert némi egyesületi tag igen nagy hátralékkal szerepel.

Osztrigónác Ferenc pénztárnok bemutatja az újonnan megfektetett naplót és pénztári könyvet, nemkülönben a tagsági könyvecskéket.

Eddig azért nem szedte a tagsági díjakat, mert nem volt hol nyújtassa. Indítványozza, hogy a tagsági díjak behajtására név a választmányának szabad kéz adassék.

VI. Elnök elterjeszt, hogy a pénztár ilyen rendezésével képesek lesznek pályadíjat kitűzni egyes tanügyi kérdésekre, kéri a közgyűlést, hogy óhajt-e e tekintetben valamely intézkedést tenni?

A közgyűlés e tekintetben a választmányának szabad kezét enged, csupán azt kívánja, hogy esetről-esetre jelentés tételék a pályázatról és eredményeiről.

VII. Berez János moholi tanító elmondja beszámolóját a Kalocsa-egyházmegyei tanítók egyetemes nagygyűléséről, melynek előkészítő bizottságában ő a bácsiszavadi r. k. tanítóegyesületet képviselte. Beszámolójában említett test a Kalocsa-egyházmegyei róm. kath. tanítóegyesületet szövetségének eszméjéről, melynek szükséges és áldásos működését, a kitűnő tanfuerf József, az őrs. Elemi és polgári tanítóképző igazgatója oly meggyőzően adta elő, hogy a szövetség megalakítására vonatkozó indítványát a nagygyűlés egyhangúlag elfogadta és megbízta a kalocsavidéki róm. kath. tanítóegyesület választmányát, hogy a szövetségi szervezetet és alapszabályait dolgozza ki, utatitást adván a fűbb irányelvekre nézve.

Ezen irányelvek a következők:

1. Az egyházmegye területén működő tanító-egyesületek mai szervezete és alapszabályai érintetlenül maradnak.

2. A szövetkezet gyűléseit 3 évenként tartja képviselői alapon. Ezek a rendes gyűlések. Fontos esetekben vagy kíváratlan a képviselői gyűlés többször is összehívható.

3. A tanítóegyesületek tartoznak a szövetkezetet érkező és anyagi támogatásának részeként, a szövetkezetbe képviselőt küldeni, a szövetkezet elnök által kijelölt tisztelet megvitatni, s az érrelt felgyűjtemény a szövetkezet elnöknek bemutatni.

4. A tanítóegyesületek évi bevételeit 20%-át tartoznak a szövetkezet pénztárába beszállítani, s a szövetkezet gyűlések alkalmával a ki-küldött egyesületi képviselőnek (ha azok egyből forrásból utóköltésig nem kapnak) legalább itütköztetést adni.

5. A szövetkezet gyűlések tagjai a kalocsai tanítóegyesület választmányának tagjai kivétel nélkül. A többi egyesület 50 tag után 4, 60 tag után 5, 100 tag után 6 képviselőt küldenek. Hatnál több képviselőt egy tagesület sem küldhet.

6. A szövetkezet éhénkit értesítést ad ki. Berecz Lajos beszámolójában kifejezett az azon reménynek, hogy az it közöl több irányelv mindenki helyesléssel találkozik.

Magyar Béla egyházmegyei főtanfelügyelő úr keltve, hogy Kalocsa nagyon is félre esik, megkereste a vármegye alispánját, hogy a gyűlésre menő tanítók napidíj és utóköltésben leendő részvételre iránt a községi előjárókat utastani sziveskedjenek. Minek eredményeként Bács-Bodrogh várm. Alispánja 1897. május 14-én 18400. szám alatt kelt rendeletével intézkedett is.

A kimerítő jelentés tudomásul vétetvén, felolvasának köszönet szavaztatott.

VIII. Schultz Imre pécsi tanítóképzőzet tanár szabad előadást tartott realgökönyveiről és egyéb népiszkola tankönyveiről. Előadók a realiták csakis az olvasónyi alapján kívánja tanítani. A csoportosítás alapján áll, és központi a földrajzi olvasmányokat tekinti, melyhez csoportosulnak a többi ismeretek leír olvasmányok. Így a tanítás inkább lesz képző, mint a külön fizetkező való tanítás. A csoportosítással lehet megkedvelni az iskolát, a tanulást, magát a tanítót.

Ajánlja az utazató modort, de helyenként megállni tanácsos, s a város vagy vidék történelmi, természetrajzi, gazdasági stb. ismerete kiterjeszkedni kíván. Budapestnél ki kell terjeszteni a következő tárgyakra és tudnivalókra: A király, országgyűlés, koronázás, Szent Gellért, lánchíd, Széchenyi István, Petőfi Sándor, Budavár bevétele stb. ismeretere. Gyógyidőnk az egyes fontosabb ásványokra, kőszén, kősz, fenyő, tölgyfa stb. Egernél Dobó Istvánról, az Alföldnél a gabonafélékről, a tizokról, közlekedésről, Dunáról, Tiszáról stb. halasztó. Számtani könyveikben az egyes példák után velős mondatokat tett, melyek beemlékeztető sok jól remél.

A nagy tudással, kifoghatatlan szöbőség, pedagógiai alaposággal elmondott beszéd a közgyűlés lekesült élénzessel fogadta, és előadónak, elnök indítványára, halás köszönet szavazott.

IX. Örgönözác Ferenc 6-becsei tanító felolvasa a következő című előadóját: „A rajzoltató és utazató módszer a földrajz tanításánál a népiszkola III-ik osztályában.”

X. Márton Mátyás, 6-kanisai plébános, egyesületi elnök felolvasa értekezését „a magyar nyelv tanításáról és némely elnevezések egyöntetűsítéséről.”

XI. Elnök előterjeszti, hogy az alapszabályok némely pontja kiegészítést igényel, más pontok az újabb igényeknek megfelelően átalakítandók volnának és a szükséghez képest bővítendők.

dók. Kéri a közgyűlést, mondja ki elvben az alapszabályok módosítását.

Az alapszabályok módosítását a közgyűlés egyhangúlag kimondja. A kidolgozással az 6-becsei, adal és 6-kanisai tanítótestület bízva meg. Az adolgozat alapszabályok egybefoglalásáról az azoknak a legközelebbi közgyűlés elendő terjesztéséről az elnökség gondoskodik.

XII. Szűcs János 6-becsei tanító a következő indítványt terjeszti a közgyűlés elé: Keresse meg a Bács-tiszavideki róm. kath. Tanítóegyesület közgyűlése Öngyűléseket a kalocsai érsek urat és a fűtészlelő főszentesek, kegyességének adhatni, hogy a nagyműveltségű püspöki kar, a kath. népiszkola rendszabályokat olyképpen módosítsa, hogy az iskolaszaki elnök hívását és az iskolaigazgató állás szétválasztások úgy, hogy az iskolaszaki elnök, és mint ilyen az oktatásügyi helyi felügyelője és ellenőre mindig a hitközség plébánosa, az iskolai igazgatója és az oktatásügyi vezetője pedig mindig az iskolaszaki által kijelölt és az egyházmegyei hatóság által 3 évvel 3 évre, esetleg hosszabb időre vagy végleg kinevezendő tapasztaltabb és érdemesebb népiszkola tanító legyen, ki mint igazgató ugyanazon teendőket végezne, melyeket a rendszabályok most a plébánosnak, mint igazgatónak tesznek kötelességévé.

Az indítvány indoklása kiemeli, hogy a 30 év előtti megállapított püspöki rendszabályok most már nem felelnek meg az igényeknek. Akkor helyen való lehetett a plébánosi igazgatóvá tenni, midőn 6 hetes tanfolyam is képeztette a tanítókat, most azonban 4 évi középszkola és 4 évi szakképzés a tanítót az iskolai igazgatóvá is képezi.

Sok helyen már most is tanító az igazgató — hallgatogató, vagy felsőbb hozzájárulással, és ezen iskolák igen szíves sikerrel működnek.

Szűcs János indítványa egyes terjedelmében tüntető lekesedéssel egyhangúlag elfogadtatt.

XIII. Id. Árpásy János adal tanító benyújtja az adal tanítótestület indítványát „az iskolai rend védelme tárgyában. Az indítvány a következő: „A tanító és iskola tekintélyének megóvása szempontjából a megyei társaságoktól megkövetelt a ft. főszentesek útján intézkedés sürgős kérelem Bács-Bodrogh vármegye tekintetes törvényhatósági bizottságához, hogy Kecskemét törvényhatósággal felruházott város példájára szabályrendeletet alkott megveskedjék.”

Az indoklás kiemeli, hogy a tanító sokszor saját tekintélyének megóvása szempontjából kénytelen egyik-másik engedetlen, makacs, hangos gyermeket komolyan megbüntetni. E miatt a művelletlen szülő részéről megáldatatlanság van kitéve. Törvényeink a tanítót nem veszik védelembe, s ezért a művelletlen nép nem igen tekinti a tanítót többnek a családnál, és az iskolát nem többnek a korcsárnál.

A közgyűlés az indítványt egyhangúlag lekesedéssel elfogadta.

XIV. Drozdik Ágoston felkéri az elnököt és a közgyűlést, hogy közös egyetértéssel hassanak oda, hogy a gyűlésre menő tanítók napidíjban részesítsenek.

Egyhangúlag kimondott, hogy amennyiben Bács-Bodrogh vármegye alispánjának 18400/897 sz. rendelete csak egy esetre szól, annak hatálya minden alkalomra kiterjeszkedik.

XV. Elnök előterjeszti, hogy Dreisziger Ferencnek esztorgoni képző tanárzáró kinevezése folytán a másodolnoki állás megüresült. Felhívja a közgyűlést, hogy ezen állást választás útján betöltsen sziveskedjék.

(Karasz Sándor kishgyesi tanító javaslatára a közgyűlés Szűcs János 6-becsei tanítót választja másodolnoki.)

XVI. Szűcs János megválasztott másodolnoki megköszönve a közgyűlés kitüntető bizalmát, igéri, hogy a kath. tanítgy és tanítóegyesületünk

felvirágozásáért az elnökkel egyetértőleg teljes erejével fog működni.

XVII. Karasz Sándor indítványozza, hogy az elnöknek tapintatos egyetértés és a gyűlés praktikus vezetéseért a közgyűlés köszönetét a közgyűlésnek fejezze ki.

Ezen indítvány nagy élénzessel, egyhangúlag elfogadtatt.

XVIII. Soper Alajos kérvénye unokája részére segélyért. A választmányhoz utasított.

XIX. Elnök köszönetet mond Gönczy János 6-Becse város bírájának nemcsak azon szíves-ségéért, hogy a községi gyűlésteremtő átgondolta, hanem azon szíves érdeklődéséért is, mellyel hosszú tárgysorozataunkat oly türelemmel végig hallgatta. Ezután a gyűlést egy üdvözléssel bezárt.

Márton Mátyás, egyesületi elnök
Seffer Antal* egyesületi jegyző

Egy jegyzőkönyv alapján nem lehet általános következtetéseket levonni. Lehet viszont észrevételeket tenni. Harminc évvel a népiszkolai törvény kibocsátása után látható a vidéki tanítóegyesületek folyamatos működése. Bár törvény írta elő létrehozásukat, munkájukat folytonosságot csakis az a felismerés biztosíthatja, hogy szükség van a tapasztalatszerésre. Mint az ismertetett jegyzőkönyvből kiderül, a tanítók képzettségi foka a kezdethez képest emelkedett. Ez lehetővé tette a tartalmas szakmai munkát, közös érteit és pályamunkák megjelentetését. Bár a tanítótestületek felekezeti jégyeket viselnek, mégsem lehet elszigetelt munkának nevezni tevékenységüket. Láthatuk, hogy a meghívott vendégek között jelen voltak az ortodox, valamint az izraelita tanítótestületek képviselői, továbbá a helyi ref. egyház gondnoka. Létezett tehát egy kölcsönös igény a mások tapasztalatainak megismerésére és hasznosítására. Ez módot adott a kölcsönös megbeszélés lehetőségére. ■

* Losonczy (Seffer) Antal 1866-ban született Ómoravicán. 1892-ben került a bányai Tordáról Óbecsére. Sokáig dolgozott az egykori Plébánia utcai (ma Tito marsall utca) iskolapépületben. Ezt az épületet lebontották. Helyén ma a Than Károly gyógyszerár és. Széleskörű társadalmi, kulturális tevékenységet fejtett ki. Karmagya volt a Dalkörnek, könyvelője a Polgári Segélyszövetkezetnek, jegyzője a Magyar Népkörnek, titkára a Nő Egyesületnek.

Mivel nagyon szép kézirata volt, fontos feladat volt az a község és a hitközség is. Öbecsén halt meg 1917. március 21-én. Csáldi sírjolija ma is megvan a belvárosi temetőben.

Irodalom

1. Magyarország történeti kronológiája. Főszerkesztő Benda Kálmán. III. kötet, 1848-1944. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

2. Pedagógiai encyclopaedia. Szerkesztette Várady Károly, Budapest, 1886. Az Athenaeum Rt. társulat kiadása

3. A b. tv. tanító egyesület története (kivonatok). A Kalocsa érsekegyházi római katolikus Tanítóegyesület érteitője. Szerkeszté: Dreisziger Ferenc, Kalocsa, 1901. Nyomtatott Werner Ferencnél.

Johann Christoph Müller bácskai térképeiz – mint korábban szóva tettük – 1696/9-1701 között szerzett helyszíni tapasztalatokat. Címe alapján 1706-ban elkészített, déli tájolású térképe a Habsburg és Török Birodalomnak Karlócán megállapított határát mutatja be. Mivel a békekötésre 1699-ben került sor, így a szakirodalom e munkát gyakran az 1699-es évvel hozza kapcsolatba. Helyesebbnek tartjuk, ha a térképen látható állapot idejét Müller bácskai tartózkodásának időszakával azonosítjuk.

A térkép Zentától délre a Tisza nyugati partján Bátkát (Batka) templomos településként mutatja be (lásd a mellékletet). A folyó ártere Bátkától északra, illetve délkeletre van. Az északi szakasz vizét, közvetlenül a település mellett, felírat nélküli, fok jellegű völgy köti a Tiszára. Az árter déli szakaszában egy szintén névtelen völgy vágja át a folyó kanyarulatát. Batka helyén jelenleg nincs település. A továbbiakban a szakirodalom és a térképezett történelmi források segítségével kísérletet teszünk a vízzel kapcsolatos vízügyi tanulságok megfogalmazására.

Bátkáról Csánki Dezső, Iványi István és Szekeres László munkái után Gyetvai Pétermél olvashatunk: „Batka (Bathka). 1462-ben beiktatták László fia János bereksozi Hagymás László fia Miklós több megyében fekvő birtokaiba, így a Csongrád megyében lévő Batka és nyil-

A Batka környéki tiszai árter

HOVÁNY Lajos

ván a Tisza bal partján Csanád vm-ben lévő Kisbatka birtokába. ...Azután csak 1520-ban és 1521-ben említik a tizedszámadosokban, és 1522-ben is a szentmiklósi dézsma-kerületben, amikor is a gabonát itt Kun (Kwn) László szűrőjén tartották és Bácsba szállították. ...Az 1690-es határterképen szerepel Zenta alatt Batka falu egy templommal. Tehát templomos hely lehetett. Ezt az ásatások is megerősítik, mert Zentától D-re a Tisza partján levő alacsony emelkedésen gótikus templom alapjaira és sírletekre bukkantak.” A hódoltság idejére vonatkozólag Gyetvai megállapítja, hogy 1649-ben Batka Szyntha (Zenta) környékén az a „rác” falu volt, ami a „középkorban is falu volt, Zentától D-re”. 1753-ban Zenta egyik határterse Mákos volt.

A Penavin Olga- és Matijevics Lajos-féle földrajzinév-gyűjtemény szerint Zentánál a következők is ismertek: Batka/ Batka „a Tisza volt árterülete, Zentától délre. A múlt század végén befejezett szabályozással a bányai oldalra került. Legelő, erdő és szántóföld volt itt, ma szántók, gyümölcsösök és szőlők borítják. A bácskai oldallal komp köti össze. Pesty Frigyesnél ezt találjuk: Batka... a Tisza árjának kietti alacsony fekvésű, rétek és füves helyek a határnak a Tisza mentébeni alsó részén”; Bátkai-dűlő „dűlő, a mostani téglagyártól indul a Batka alsó szelével szemben ér ki a Tiszára”; Bátkai-kút „gemeskút, a régi Adai út és a Külső-Bátkai út kereszteződésénél, régen gemeskút dűlt itt, ma is megvan”; Bátkai-lejáró „komplejáró, a Bátkai út végénél”; Bátkai út „út, a régi Adai útról leváló, és a batkai komphoz vezető, valamikor Padéi országút”; Ezüsthalm „határterse. A század elején Bátkával szemben, a bácskai oldalon több ezüstpénzt vetett ki az eke, feltételezhetően innen ered a neve”; Kis-Bátka „határterse, szántóföldekkel, szőlőkkel, veteményesekkel a bácskai oldalon, Nagy-Bátkával szemben húzódik, mint egy keskeny sáv, a középkori Batka település helyén”; Mákos/ Makkos/ Mágocs/ Makoš „szőlőskertek, gyümölcsösök a várostól délkeletre, a cukorgyáron túl. A század elején tölgyerdő borította és inkább Makkosnak nevezték. Az itt feltárt jазг és avar sírok azt bizonyítják, hogy egykor lakott terület volt. Pesty szerint: „a Tisza árjának alacsony kietti fekvésű, rétes és füves hely... A régi Mágocs település az árterület feletti dombon fekszik” és Nagy-Bátka „határterse, szőlőkkel és gyümölcsösökkel a várostól délre a bányai oldalon. A Tisza szabályozásával, átvágásával e terület a tilsó partra került, de hivatalosan Zentához tartozik”.

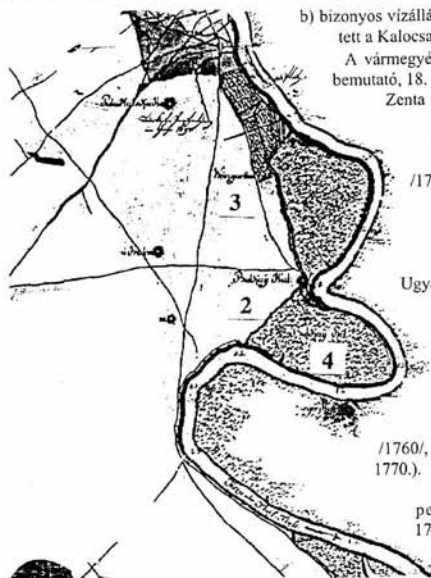
Elemelve a Kalocsai-ér vízügyi emlékeit, többek között arra a megállapításra jutottunk, hogy „az ér vize – a jelenlegi állapotól eltérően – vagy az Orompart közeli Kerek-székbe, vagy a Zentától délre levő, a középkori Batka melletti tiszai árterbe, vagy pedig ugyanott a Tiszába folyhatott le”. Az Adánál torkolló Budzsák-érre vonatkozólag pedig kiderült, hogy „a szakirodalom szerint... a három-négyszög, az egyik neve szerint állóvízint számon tartott Budzsák-ér leginkább vizes szakaszának forrásvidéke az Orompart közeli Bessier/ Bessier/ Pecér/ Peszér/ Petzer/ Pöszernél volt”, másrészt pedig a Budzsák-ér „Bessier-bara (Peszér)/ Bessier bara/ Bessier bara (Peszér)/ Bessier-bara/ Pesz-ér” nevű mellékága a „történelmi források szerint... vagy a Tiszához közel, északról kötődött a Budzsák-érre, vagy pedig a folyótól távolabb, az Orompart közelében, a Peszér pusztából indult és torkollott az érbe, amit Ér/ Oromparti érnek nevez(het)tek.” „A térképek tanulsága szerint... a Budzsák-ér leginkább vizes szakasza a 18. században az Orompart nyílt, a 19. században pedig elérte a Peszér/ Pezér/ Pezér P./ P. Pezér/ Praed/ Pezér tájakát is”.

A szakirodalom szerint tehát a – bizonyíthatóan 1462 és a 17. század vége között – létezett Batka melletti tiszai árter:

a) északi szakaszának neve Makoš/ Makkos/ Mágocs/ Makoš, a déli pedig Batka/ Bática/ Nagy-Bátka, valamint

A Tisza Batka (Batka) (1) környéki ártere Johann Christoph Müller 1706-os térképén. (Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Térképtára, Budapest: B.IX.c.634, a 36. szelvény részlete)

A Tisza Zentától (1) délre levő, Batka környéki ártere az I. katonai felmérés 1783-ban készült térképén (Haditörténelmi Intézet és Múzeum Haditörténelmi Térképtára, Budapest: B.I.X.a. 527, a XVIII. oszlop 34. szelvénye. Részlet.)
2 - Batkai halom (Batkay Hal); 3 - szőlő (Weingarten) és 4 - Batkay Rét

Magyarország Müller-féle 1769-es térképén Zenta (Senta) déli szomszédja Batka, amitől délre Peszer, majd Ada (Ada seu Ostrova), illetve Mohol (Moll) következnek. Batkától keletre jelölve van a Tisza ártere is.

A vármegye Denk-féle 1779-es kézirat lapján Zentától (Senta) délkeletre a Tisza két részre tagoló ártere látható.

Az I. katonai felmérés Zentát (Marki Zenta) bemutató, 1783-ban elkészült lapja Zentától dél-délkeletre mint dombot jelöli a Batkay Hal-t (lásd a mellékletet). E dombtól északra és délre a Tisza ártere látható. Az északra levő ártér-rész és Zenta között a Weingarten felirattal szőlőt jelöli a lap. Ugyanebben az ártér-részben három felirattal nélküli tó terül el; a délit egy fok jellegű csatorna köti a Tiszára. A déli, Batkay Rét felirattal ártér-rész délnyugati részén egy olyan felirattal nélküli tó van, amit szintén fok jellegű csatorna köti a folyóra. Az ötdik névtelen tó a fönt említett domb és a Tisza között helyezkedik el. Az Országleírásban ugyanerről a lapról ez is megadható: „A Tisza 100-200 öl széles, 1-10 öl mély, száraz időben partja 1-2 ölíg meredek, és úgy a lovak, mint a kocsik részére is átjárhatatlan; tartós esőzések idején kiadrad (!), de csak a Batkai-halomig (Batkay Halom) és annak szőlőjéig, olyankor ingovány mutatkozik, de nem akadályozza az átjárást. ...A Batkay Rét, a Batkai-halom (Batkay-Halom) és a Zentai szőlők közötti ingovány a Tisza áradásaitól van, de nem akadályozza az átjárást” (Zolna Matijević fordítása).

A Görög-Kerekes-féle „Magyar Átlás”-ban (1802-1811) megjelent Quits-féle vármegyetérképén Zenta (Senta) déli szomszédja az a „Palamatska P.” felirattal pusztá, amitől délre a Pezer P. pusztája van. Az utóbbiból az Adánál torkolló Budzsák-ér (Ostrova Ér) egyik ága ered.

A Bauer-féle, 1805-ben elkészült Bács-Bodrog vármegyei kézirat atlasz zentai, illetve adai lapjain Zentától (Senta) délkeletre a Tisza két részre tagoló ártere látható (3. melléklet). Az északi ártér-rész felirata Batka. Ugyanen-

b) bizonyos vízállásnál kapcsolatban lehetett a Kalocsai- és a Budzsák-érrel is.

A vármegyetől nagyobb területeket bemutató, 18. századi térképek szerint

Zenta déli szomszédja a Batka pusztája (Müller

/1709/, Homann /1716 táján/, De l'Isle

/1717, 1717 táján/, Seutteri /1718 táján/, Weigel

/az 1730-as évek/, Vaugondy /1751/, Wenzely /1790/).

Ugyanezt bizonyítják a 18. század második fe-

lénben elkészült vármegyetérképek is, ahol a pusztája felirata Batka (Gundel

/1777 táján/), illetve Batka (Karpe

/1760/, Glasser /1760 táján/, 1770).

A vármegye Karpe-Nozdovicsky-féle,

1766 tájáról fennmaradt térképén Zenta (Senta) délkeleti szomszédja a tiszai

ártér Batka pusztáján két részre tagolódik. Déli szomszédja az Ada (Ada seu Ostrova)

közeli Peszer pusztája.

Az északra levő ártér-rész délnyugati részén egy olyan felirattal nélküli tó van, amit szintén fok jellegű csatorna köti a folyóra. Az ötdik névtelen tó a fönt említett domb és a Tisza között helyezkedik el.

Az Országleírásban ugyanerről a lapról ez is megadható: „A Tisza 100-200 öl széles, 1-10 öl mély, száraz időben partja 1-2 ölíg meredek, és úgy a lovak, mint a kocsik részére is átjárhatatlan; tartós esőzések idején kiadrad (!), de csak a Batkai-halomig (Batkay Halom) és annak szőlőjéig, olyankor ingovány mutatkozik, de nem akadályozza az átjárást. ...A Batkay Rét, a Batkai-halom (Batkay-Halom) és a Zentai szőlők közötti ingovány a Tisza áradásaitól van, de nem akadályozza az átjárást” (Zolna Matijević fordítása).

A Görög-Kerekes-féle „Magyar Átlás”-ban (1802-1811) megjelent Quits-féle vármegyetérképén Zenta (Senta) déli szomszédja az a „Palamatska P.” felirattal pusztá, amitől délre a Pezer P. pusztája van. Az utóbbiból az Adánál torkolló Budzsák-ér (Ostrova Ér) egyik ága ered.

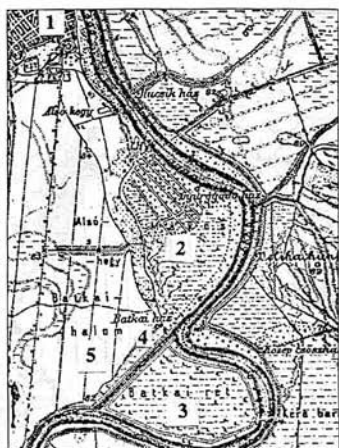
A Bauer-féle, 1805-ben elkészült Bács-Bodrog vármegyei kézirat atlasz zentai, illetve adai lapjain Zentától (Senta) délkeletre a Tisza két részre tagoló ártere látható (3. melléklet). Az északi ártér-rész felirata Batka. Ugyanen-

nek északnyugati szomszédja a vineae felirattal szőlő. A szőlőtől és a két ártér-résztől nyugatra a Palamatska, ettől délnyugatra pedig a P. Pezer felirattal területekkel jelölték; P. Pezertől keletre az Adánál torkolló felirattal nélküli Budzsák-ér egy ága indul el.

Magyarország Lipszky-féle 1806-os térképén Zentától (Zenta /Szenta/) délkeletre a Tisza ártere látható. Az ártér nyugati szomszédja az a Praed: Palamatska, amitől délre az a Praed: Pezer pusztája van; az utóbbiból az Adánál (Ada /Ostrova/) torkolló Budzsák-ér (Ostrova Ér) egyik ága ered.

A Bács-Bodrog vármegyet bemutató Bauer-féle, 1825-ben készült térképén Zentától (Senta) délkeletre a Tisza ártere két részre tagolódik. Az ártér nyugati szomszédja a Palamatska pusztája.

Magyarország 1876-os térképén Zentától délkeletre a Tisza ártere ugyancsak két részből áll. A déli szakaszt, amiben a Batkai erdő felirattal olvasható, nyugatról a Tisza kanyarulatát átvágó új folyómeder határolja. Ide úgy a Kalocsai-völgy (Kalocsai völgy) irányából, mint az Adánál torkolló Budzsák-ér (Budsak) irányából is egy-egy kanyargós száraz árok torkollik; az utóbbi Adától északnyugatra a Tiszára is rákötődik. Jelölése alapján az ártér északi szakasza is erdő lehet. Ennek északnyugati-nyugati szélén, Zentától délkeletre az Alsó hegy felirattal szőlő terül el.

A Tisza Zentától (1) délre levő, Batka környéki ártere Magyarországon 1896-os térképén (Történelmi Levéltár, Zenta: F.315 Zbirka mapa, planova i skica 1570, A2. Részlet.)
2 - „Mákos”; 3 - „Batkai rét”; 4 - „Batkai ház” és 5 - „Batkai-halom”

Magyarország 1896-os térképén (lásd a mellékletet) Zentától délre a tiszai árter felirata a bácskai oldalon Mákos, a folyórendezés következtében szigetté vált bányai részen pedig Batkai rét (lásd a mellékletet). A két árterész találkozásánál a Batkai ház, ettől nyugatra pedig a Batkai-halom feliratok olvashatók. A Peszér földek mindentől délnyugatra vannak.

A vármegye 1905-ös térképén Zentától délkeletre a Tisza ártere két részre tagolódik. Az északi árterész felirata Mákos, a déli pedig Batkai rét; az utóbbit nyugaton a Tisza kanyarulatát átvágó új meder határolja. E két árterész találkozásánál a Bányai ház felirat olvasható. Mindentől délnyugatra az a Peszér földek feliratu terület van, amiből az Adánál torkolló Budzsák-ér (Budzsák ér) egy ága indul el.

Vajdaság 1971-ben készült talajtani térképén (lásd a 2. oldalon) Zentától (Senta) délkeletre a Tisza ártere két részre tagolódik; az északi a bácskai, a déli, a Batka feliratu pedig a bányai oldalon van. Talajuk agyagos alluvialis föld, kivéve a Batka keleti, illetve déli szélét, ami elmoscsarasodott alluvialis föld. E két árterészről nyugatra az a karbonátos feketeföld terül el, aminek délnyugati részén a Batka felirat olvasható. E feketeföldes területre a Kalocsai-völgy (Kalocsa) irányából szikes talajú, kanyargós sáv, a Budzsák-ér (Budzsák) irányából pedig réti szikes talajú, ugyancsak kanyargós sáv kapcsolódik.

A Tisza Zentától (Szenha) (1) délre levő, Batka környéki ártere a vármegyét bemutató Bauer-féle, 1805-ben készült kézirat atlasz kanizsai lapján (Országos Széchényi Könyvtár térképtára, Budapest: TA 183.)
2 - szőlő (vineae); 3 - Batka és 4 - Palamatska

A térképek szerint tehát:

- a) Batka/ Bática/ Palamatska/ Palamatska P./ Praed: Palamacska pusztá Zenta déli szomszédja;
- b) Zentától délkeletre a tiszai árter két részre tagolódik:
 - a Batka/ Batkaj Ret/ Mákos feliratu északi szakaszban 1783-ban három to volt, egyikük fok jellegű csatornával kötődött a Tiszára,
 - a Batka/ Batkai erdő/ Batkai rét/ Batkaj Rét feliratu déli területen 1783-ban egy olyan to volt, amit fok jellegű csatorna kötött a Tiszára,
- c) Zentától dél-délkeletre van a Batkaj-Halom/ Batkaj Hal:/ Batkai Halom nevű domb, a Batka/ Batkai-halom nevű terület, illetve a Batkai ház, amitől keletre a Tisza mellett 1783-ban egy to terület el, valamint
- d) a Tisza Bática melletti ártere kapcsolatban volt úgy a Kalocsai-, mint a Budzsák-érrel is.

Összegezeként megállapítható:

- 1) a Batkaj-Halom/ Batkaj Hal:/ Batkai Halom domb környéke két részre tagolja a tiszai árteret;
- 2) az árter északi és déli szakasza is nevében őrizhette meg a település emlékét;
- 3) a környék öt tava közül kettőt fok jellegű csatorna kapcsolta a Tiszára, valamint
- 4) a Tisza báticai ártere időszakosan összeköttetésben volt a Kanocsai- és Budzsák-érrel.

A szakirodalom alapján látható, hogy a Müller-féle térkép egyedülként mutatja be Bática templomát. A térkép így igen fontos emléke a középkori településnek. A fentiek alapján ez mellett az is leszögezhető, hogy a Tisza Bática környéki árterének északi részében, nagyjából ott, ahol a Müller-féle térkép is ábrázolja, még 1783-ban is volt fok jellegű csatorna. Az árter déli szakaszában igen érdekes a Müller-féle térképen látható folyókanyar átvágásának jelölése. Ha ez az 1696/9-1701 közötti időszakban megvolt, a későbbi történelmi források pedig nem szólnak erről, akkor az állapítható meg, hogy a kanyarátvágás csak két évszázad múltán, a 19. század végi vízrendezéssel változtatta meg a folyó nyomvonalát. Más szóval, a 19. század végi átvágás előtt már volt itt csatorna, csak az valamilyen oknál fogva nem rendezte a Tisza nyomvonalát. A Müller-féle térkép tehát nem csak az újra nem telepített Bática, de az ottani árterének is igen fontos jellemzőiről tanúskodik. ■

Irodalom

Csánki Dező: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. - Budapest. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1890., I. kötet.

Gyetvai Péter: A Tiszai korona-kerület településtörténete. A Tiszai korona-kerület története és újkori magyar népességének eredete. - Kalocsa. Kiadja a kalocsai Viski Károly Múzeum mellett működő Kalocsa Múzeumbárok Köre, 1992., I. kötet.

Hovány Lajos: A Felsőhegy melletti Kalocsai-völgy vízügyi emlékei. - Bácsország, Szabadka, 1999, 7-8, 2. és 13-14.

Hovány Lajos: Az adai Budzsák-ér nevének vízügyi tanulságai. - Hungarológiai Közlemények, Újvidék, 1999.

Hovány Lajos: Budzsák-ér a térképeken. - Csantavéri Újság, Csantavér, 1999, 1. 9.

Iványi István: Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára. - Szabadka. Nyomatott Horváth István könyvnyomdájában, 1909., I. kötet. Második kiadás. (Faksimile kiadás: Szabadka. EBI, 1991., I. kötet.); Szabadka. Szabados Sándor könyvnyomdája, 1907, 5. kötet. (Faksimile kiadás: Szabadka. EBI, 1991., 2. kötet.)

Magyar László: J. Fridericus Glasser 1770. évi térképe. - Bácsország (A Szabad Hét Nap melléklete), 1996, 10, 2-3.

Nejebauer, Viktor; Živković, Bogoslav; M. Tanasijević; Dord; Miljković, Nikola: Pedološka karta Vojvodine. - Novi Sad. Institut za poljoprivredu na istraživanju, 1971.

Penavin Olga, Matijević Lajos: Zenta és környéke földrajzi nevének adattára. - Újvidék. Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1980. (Vajdaság Helységek Földrajzi Nevei 5.)

Szekeres László: Középkori települések Észak-kelet-Bácskában. - Újvidék. Forum Könyvkiadó. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1983.

A szerbek nagy kivándorlása

PÁL Tibor

A XVII. század vége felé Dél-kelet-Európában és a Dunátáj egy részén megkezdődött egy folyamat, amely végighúzódtott a XVII. század első felében is. Erre a nagyhatalmak, elsősorban Ausztria és Törökország közötti erőviszonyok megváltozása miatt került sor. A megerősödött Habsburg Birodalom megkezdte a válsággal küszködő Törökország visszaszorítását.

A kezdeti sikerek, mint pl. Bécs 1683-as megvédése, Buda 1686-os felszabadítása, továbbá Szlavónia, Baranya és Bácska elfoglalása az 1687-es nagyharsányi győzelem után arra sarkallták a Habsburg-házat, hogy nekifogjon nagy tervének megvalósításához: a Balkán-félsziget elfoglalásához. A balkáni hadjárat Miksa Emmánuel bajor választófejedelem parancsnoksága alatt Belgrád 1688. szeptember 6-i elfoglalásával kezdődött. Már a hadjárat elején

megtorpanás történt, mert ugyanabban az évben Törökország hagyományos szövetségese, Franciaország a Rajnán háborút indított Ausztria (ill. a Német-Római Birodalom) ellen. Ez a francia támadás arra kényszerítette I. Lipót császárt, hogy csapatainak egy részét már a kezdetekben a nyugati hadszíntérre vezényelje át. Az osztrák csapatok létszámának és tűzerőjének csökkenése lélegzetvételhez juttatta a törököket, a császárt pedig arra készítette, hogy a Balkánon körültekintőbben lépjen fel, figyelembe véve az ott élő népek (szerbek, albánok, bolgárok, macedónok, görögök) érdekeit és törekvéseit. Ezekben a népekben a császár a törökök elleni lehetséges szövetségeseket látta.

Akkoriban e népek közül az egyik legjelentősebb nép a szerb volt, amely az 1557-ben újból felállított ipeki (peci) görögkelti (pravoszláv) patriarchátus fennhatósága alatt bizo-

nyos szervezettségben, egyes jogai (vallásszabadság, alsó szintű közigazgatás) elismerésének közepette élt.

I. Lipót már 1688-ban felszólította a boszniai szerbet, hogy az általa elismert kiváltságjogok (amilyeneket a Török Birodalomban élveztek) ellenében csatakozzanak a császári seregekhez. Meg kell jegyezni, hogy a szerb-osztrák együttműködés nem könnyen alakult ki, mert jelentős szerb segédcsoportok harcoltak akkoriban még a törökök oldalán, s nem egyszer került sor összeütközésekre a szerbek és a császáriak között. Továbbá a szerb nép számára, amely erősen kötődött a maga görögkeleti vallásához és hagyományaihoz (ezek egyben a nemzeti identitást jelentették számára), a katolikus császáriak másféle szokásaikkal, életmódjukkal idegeneknek tunktek. A szerbek egy része már akkor a velük egy valláson

Arsenije Čarnojević pátriárka

lévő orosz cártól várt segítséget. Ezen a már kialakuló feszültségeken nyílt, sőt változtatott egy időre a Piccolomini császári tábornok és III. Arsenije Čarnojević (Csarnojevics Arsenije, egyes források szerint Črnojević) ipeki pátriárka közötti Prizrenben létrejött megegyezés, amely szerint a szerbek (kb. 20 000 felkelővel) fegyveresen is támogatják a császárt és seregeit.

1688/89-ben a császári csapatok még tudtak sikereket elérni a balkáni hadszíntéren. Elfoglalták Šabacot, Prištinát, Prizrent, Ništ, Pirotot, Szkopjét, Kumanovót. Azonban a nyugatról érkező nyomás a balkáni seregek további létszámcsoökkentéséhez vezetett, továbbá a hatékonyságot csökkentette az ellenfele területén való mély előrenyomulás is, ami által az utánpótlás is veszélybe került. A törökök ez idő alatt rendezék soraikat, s 1690. január 2-án Kačanik mellett nagy vereséget mértek az osztrákokra, visszavonulásra kényszerítve őket. (Az ideiglenes határvonal 1690/91 telére a Duna valamint a Száva mentén húzódott.) Ez megpecsételte a szerb nép sorát is. A hadiszerencse megváltozása miatt mind többen kényszerültek elhagyni otthonukat. A háborús megpróbáltatások és pusztítások elől még a balkáni hadjárat elején megkezdődtek a költözködések és áttelepülések. Ezek

nem voltak még szervezettek és nagyméretűek. 1686 és 1689 között ilyen áttelepülésekre került sor Bánátról (Bánság) Bácskába és Baranyába, ill. Boszniából Szlavóniába és a Szerémségbe. A szabadkai ferencesek 1687. évi anyakönyveiben már találunk adatokat a szerb katolikusok egy csoportjának zentai, martonosi és csongrádi letelepedéséről.

Meg kell jegyeznünk, hogy szerbeket már Mátyás király is telepített be az akkori végvidékekre, mint határvédőket (sajkások, huszárok), akik ennek fejében kiváltságokat és engedményeket kaptak tőle. Akkortól kezdve a szerb települések külön negyedeként jöttek létre. Ezek a települések a korabeli nyelvhasználatban a Rác-város nevet kapták lakóik nemzetisége miatt. Ilyen települések 1690 előtt létrejöttek Veszprémben, Galgóban, Dorogban, Egerben, Kalocsán, Pápán, Szatmárban, Csáktornyan, Budán, Komáromban, Székesfehérváron, Esztergomban és másutt.

A visszavonuló császáriakkal útra kelt szerb nép Belgrád és annak környékén gyülekezett. A pátriárka és a szerb főemberek, akik zömmel szerzetesek voltak, már előbb odaérkeztek, szervezni kezdték a Habsburg Birodalomba, azaz a Magyar Királyságba való kivándorlást. Egy kissé később érkezett (1690. ápr. 6-án) I. Lipót császár felhívása „Szerbia, Albánia, Moesia, Bulgária, Illiria, Raska és Macedónia” népeihez, hogy indítsanak felkelést a törökök ellen, aminek fejében a császár e népeknek védelmet ígért. E kiáltványra hivatkoztak később a szerbek beköltözkedésük jogosságát bizonygatva.

Az 1690. június 18-án Belgrádban megtartott népgyűlésen elhangzott követelések egy részét I. Lipót a szerbeknek 1690. augusztus 21-én adományozott, ún. első kiváltságlevélben megerősítette. Ekkor vallásszabadságot, valamint a régi (Julianus) naptár használatára való jogot adott nekik a császár és szabályozta a papok, püspökök stb. megválasztását.

A szerbek szervezett kivándorlása 1690 szeptemberében kezdődött meg és október elejéig, Belgrád elestéig tartott (két nappal előbb kelt át a Száván az utolsó csoport Belgrádból Szalánkeménbe [mai Slankamen] és Péterváradra, mielőtt a törökök 1690. október 8-án elfoglalták volna Belgrádot).

Itt érkezünk el az egyik fő kérdéshez: mennyien voltak a betelepülők? Sajnos, erre a mai napig szinte lehetetlen választ adni, egyrészt azért, mert az adatok nagyon hiányosak, másrészt azért, mert a meglévő megszerzett demográfiai rekonstrukciók szerint (figyelve véve az akkori Szerbia lakosságának lehetséges számát, gazdasági és társadalmi fejlettségének szintjét) a betelepülők száma kb. 30 000 és 100 000 közötti betelepülőről szól. Sőt olyan adatokra is rátalálhatunk,

Délvidéki határőrök

A kárlócai békekötés (rézmetszet, 1699)

amelyek 40 000-70 000 családról szólnak. Szem előtt tartva az akkori családviszonyokat, ez 200-300 000, vagy még ennél is több embert lett volna (ez azonban nem valószínű).

A „nagy kivándorlás” útja a Duna jobb oldalán, Szerémségen át Baranyába, valamint a mohácsi síkon keresztül, Baját érintve egészen Budáig és Szentendrét vezetett. Egyes csoportok még tovább mentek Esztergom, Komárom és Győr felé. A betelepülők egy része már útközben megállt vagy más irányba ment, úgyhogy jelentősebb szerb települések vagy negyedek jöttek létre a Duna-Száva között (Zimony, Pétervárad stb.), a Duna-Tisza között (Szabadka, Szeged, Kecskemét), továbbá a Tiszántúlon (pl. Debrecen). Kezdetben a magyarországi szerbség központja a 6000 fős szerb lakosú Szentendre volt.

A betelepülőket – legfőképpen a Délvidéken – mostoha körülmények fogadták, pl. a hideg tél, mert a pusztában nem volt hol meghúzódni, a katonaság zaklatásai stb. A következő év tavaszától a törökök is betörték. Mindez oda vezetett, hogy miután a törökök amnesztiát hirdettek, egyesek visszaköltöztek. Amikor 1691-ben kiüjtultak a harcok a törökökkel, III. Arsenije Čarnojević és a körülötte kialakult (nép) vezéri réteg (Jovan Rasković, Jovan Monasterlija, Stojan Janković, Bajo Nikolic Pivljanin, Antonije Znorčić és mások), valamint a fogva tartott erdélyi származású Đorđe Branković (Brankovics György), akit a császár gróffá tette meg, és 1688-ban a valamikori Brankovics szerb despota család sarjának ismert el, újabb követelésekkel léptek fel az udvar irányában jogaik elismerése végett. Az az évi augusztus 19-i salánkeméni győztes csatában az ún. szerb népi milícia mintegy 10 000 tagja harcolt kitartóan parancsnokai és főparancsnoka, Jovan Monasterlija alatt (ez a csata azonban az első, de egyben az utolsó is volt, ahol a szerbek önállóan, saját egységeikben harcoltak, mint a császári csapatok kiegészítő

alakulatai). Az így kialakult helyzet kapcsán, és mivel az udvar továbbra is szorongatott helyzetben volt, a császár 1691. augusztus 20-án kiadta az ún. második kiváltságlevelét, amely újból megerősítette a szerbek addigi jogait illetve Jovan Monasterliját ki-nevezte alvajdának. A pátriárkának megadta azt a jogot, hogy az utódok nélkül elhalálozott pravoszláv hívők vagyonát az egyház örökölje részére, továbbá, hogy alacsonyabb rangú tiszteket nevezhet ki a szerb csapatoknál, bíráskodhat egyes világi ügyekben és cshatástumokat is megerősíthet.

Az ilyen és más hasonló felhatalmazások lehetővé tették a magyarországi szerb egyház főpapjának, hogy teljhatalmat gyakoroljon népe felett, amely ezek után egyfajta világi elemekkel átszőtt, de alapjaiban teokratikus és némely korban totalitárius irányítás alá került, Arsenije Čarnojević hatalmának ilyen méretű megnövekedéséhez az is hozzájárult, hogy sok esetben sikerrel szállt szembe a katolikus egyház uniós nyomásával, amellyel tekintélyt szerzett a szerbség körében.

A magyarországi katolikus egyház feje, Kollonich Lipót érsek, a betelepülés kezdetétől fogva azt tanácsolta Lipót császárnak, hogy ne engedje meg a szerbek tömör közösségének kialakulását, hanem telepítse őket szét az ország különböző területeire, így könnyebb lesz őket ellenőrzés alatt tartani, és kezdetben meg lehet akadályozni mozgolódásaikat. Kollonich Lipót érsek nagy segítségre talált a jezsuitákban, és kivált egy jezsuita szerzetesben, nevezetesen Hevenesi Gáborban, aki terveket dolgozott ki a magyarországi szerbek széttelepítésére, azt hangoztatva, hogy a legfontosabb lépés szét-

Görögkeleti pap

választani az újonnan betelepülőket az őslakosságtól.

1693-ban az Udvar, a Haditanács és a Kamara hozzáálltak a szerbek áttelepítéséhez (északról délre) s megkezdtek a katonai egységekbe való szerveződést (határőrség) és a polgári, valamint a katonai feladatokat megbízott lakosság szétválasztását.

Ezeknek az intézkedéseknek következtében került sor 1694-ben a szerbek bajai gyűlésére, amelyen külön terület kialakításának a kérdése is felmerült (Pakrac és Požega környéki ún. Kis Vlaškát, valamint Szerémség egy részét követelték). Az Udvar megrótt az előjárókat a gyűlés megtartása miatt és nem fogadta el ezeket a követeléseket, mivel nem feleltek meg érdekeinek, akkor már el határozták a szerbek Arad (későbbi Maros menti határőrvidék), Gyula, Borosjenő, Halmagy környékére való áttelepítését.

A császár 1694. május 31-i döntésében közölte a szerbekkel, hogy amint a körülmények engedik, újból szó lehet a további letelepedésükről, sőt kilitásba helyezte azt is, ha sikerül Szerbiát felszabadítani, akkor visszasztelepedhetnek őseik földjére. Hogy az ígért még nyomatékossabb legyen, I. Lipót 1695. március 4-én kiadta harmadik kiváltság-levelét, amelyben a szerbeket felmentette a tized fizetése alól és újabb megerősítést nyertek az előbbi kiváltságok. Ekkor azonban már nyilvánvalóvá vált az is, hogy az udvar magatartását a szerbekkel szemben a pillanatnyi helyzet határozta meg. Amikor szorongatott hely-

zetben volt mind külföldön, mind belföldön, akkor akadozó volt, amikor gondjai voltak, akkor szűkítette a kiváltságokat. Ez a későbbiek folyamán vált igazán láthatóvá.

Míg 1695-ben és 1696-ban az udvar tovább szervezhette a nem rég felszabadult területek közigazgatását (Szlavóniában és Bácskában bevezették a kamarai közigazgatást, megkezdődött a szlavóniai határőrvidék és a dunai sajkás egységek szervezése), 1697-ben újabb háborús veszély jelentkezett. A törökök betörték Bácskába, s a Habsburg Birodalom érdekeit e területen egy fiatal és tehetséges hadvezér, Savoyai Jenő herceg vezette csapatok védtek meg, amelyek a zentai csatában (1697. szeptember) vereséget mértek a törökre és visszaszorították a Bánátba. Ezáltal végérvényesen biztosított Bácska és Szlavónia a Birodalom részére. Ennek következtében északról újabb telepek érkeztek erre a vidékre. Miután Ausztria is, Törökország is kimerült az 1683 óta tartó háborúban, 1698 végén megkezdődtek a békétárgyalások, és 1699. január 26-án Karlócan (ma Sremski Karlovci) megkötötték a békét. Ennek értelmében a határvonalat Ausztria és Törökország között a Tisza, a Bosut, a Száva és az Una folyók mentén húzták meg. A Bánát, valamint a Szerémség egy része egy ideig török fennhatóság alatt maradt. A karlócai béke döntően kihatott a szerb népre, mert világossá vált előtte, hogy egyhamar nincs remény a visszatelepülésre.

A békekötés után újból kiéleződtek a viszonyok a császári-királyi hatóságok, valamint a katolikus egyház és a szerbek között a határőr és polgári lakosság szétválasztása miatt. A szerbek újból a császárhoz fordultak adományozott jogaik védelméért. Ezúttal nem találtak megértésre, sőt az udvar a pátriárka jogait is szűkítette (joghatóságát Szentendre környékére korlátozta). E viszonyulás miatt egyesek kezdtek visszaköltözni Törökor-

Talpas katona

szágra (kb. 1000 család). Az Udvarnak ez nem felelt meg, s ennek megátalására lépéseket tett. 1703-ra befejezte a Tisza és a Maros menti határörvidék szervezését, ahol a szerb lakosság szabadparaszti kiváltságok fejében fegyveres szolgálatot teljesített. A magyar udvari kancellária az Udvarnak ezt a lépését nem tudta megbocsátani. Tiltakozott ellene, mivel beleegyezésük nélkül került erre sor, és az ország alkotmányát és területi egységét sértette. A császári ház nem sokat adott az ilyen tiltakozásokra, de számítása bevált, mert az 1703-ban kitört Rákóczi szabadságharc ellen jelentős szövetséges katonai erőre talált a határörökben.

II. Rákóczi Ferenc a szabadságharc ideje alatt több ízben csatlakozásra szólította fel a szerbeket, akik között nem talált tömegesebben hívekre, és ezek között is inkább csak azok voltak, akik a privilegizált szerb közösségeken kívül éltek (mint a Hunyad megyei szerbek). A szerbek megtartását egyházi vezetőségük állásfoglalása szabta meg döntően, az pedig a kiváltságok megvédése érdekében a Bécs melletti kintartásra szólított fel. Ebben nem kis szerepe volt A. Černojević pátriárkának. Véres harcok folytak a kurucok és a szerb határörök, ill. a szerb népi milícia egységei között. Habár a szabadságharc folyamán (pl. 1703-ban és 1704-ben) voltak próbálkozások tárgyalásokra, azokat

majd minden alkalommal aláaknázták a szerencsétlen véletlen és a tapasztalatlanság, ill. a türelmetlenség. Gondoljunk pl. az aradi, pécsi, kecskeméti, nagykőrösi, ceglédi, szegedi, bécsi és titeli összeütközésekre és vérengzésekre, amelyek mind a két oldalon szinte egyforma kegyetlenséggel folytak. Ennél fogva a végsőkig kiélvezett szerb-magyar ellentétet a szabadságharc komoly népességfogyasztó tényezővé váltak. Ennek képesen tállhatunk sok, olykor túlzó adatot is, amely a szerbek magyarok által okozott vérengzését a szabadságharc alatt 100-120 000-re becsült. Ehhez hozzá kell tenni azt is, hogy a magyarok is nagy vérengzést szenvedtek. Nem feledkezhettünk meg a XVIII. század elején pusztító pestisjárványról sem, amely úgyszintén megtizedelte az ország lakosságát.

A császár (I. József), hogy megszüntesse a szerbek ingadozását és megakadályozza csatlakozásukat a kurucokhoz, 1706. augusztus 7-én az osztrák udvari kancellária, szeptember 26-án pedig a magyar udvari kancellária újból megerősítette az apja, I. Lipót által adott kiváltságokat a szerbeknek. Ekkor kapta a szerb pátriárka, ill. később metropolita (érsek) a császártól, mint adományt, az Eszék melletti Dalj birtokot, mivel előbbi ideiglenes birtokait, Szirácsot (Daruvár közelében), ill. Dunaszekesöt (Mohácsától északra) át kellett adnia más birtokosoknak. Ez a birtok és a császár által folyósított kegydíj lényegesen befolyásolta a pátriárka álláspontját.

1706-ban a népezerként tisztelt III. A. Čarnojević elhalálozott. Helyére, immár csak érsekként, a nem kevésbé erélyes Isaija Đaković (Gyakovics Izaiás) került, akit 1708-ban korai halála akadályozott meg abban, hogy az Udvar iránti követeléseit (iskolák építése, nyomdák alapítása stb.) kiharcolja. Egy időre az Udvar nem is engedélyezte (az akkori magyarországi szerb egyház központjának számító) Krušedol érseki helyének betöltését. Az érsekség élére csak adminisztrátorokat

helyezett. A szabadságharc leverése után a korábban Bánátba és Szerémségbe menekült szerb lakosság visszatért, s főként a Duna, a Tisza és a Maros vidékére telepedett le.

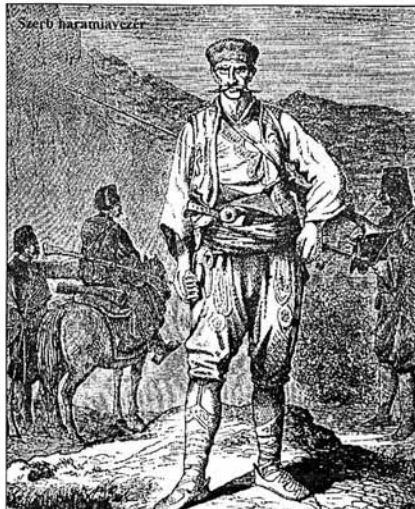
1716/1717-ben újabb osztrák-török háborúra került sor. Ausztria elfoglalta a Bánátot, egész Szerémséget, Szerbiai egy részét Belgráddal, valamint egy keskeny sávot a Száva boszniai szakasza mentén.

Az 1718-as pozsareváci béke által szentesített helyzet alapján a szerbek abban reménykedtek, hogy visszaköltözésük valóra válhat, s egyesülhetnek az őseik földjén maradt testvéreikkel. E törekvésük látszott abban is, amikor az időközben (1716-ban) Karlócára helyezték érsekségüket szerették volna egyesíteni az újonnan felszabadult belgráddal. Habár VI. (III.) Károly császár 1713-ban és 1715-ben elismerte az elődei által kiadott privilegiúumokat, nem egyezett bele abba, hogy erős érseki központ jöjjön létre, s a névleg egyesült érsekséget belgrádi központtal (1739-ig) csak adminisztrátorok igazgatták.

Feszültség keletkezett a Délvidéken is a szerb határőrök és az ottani megyék (Bács, Bodrog, Arad stb.) között, amelyek a határ-örvidék délebbre helyezését, azaz a Maros és a Tisza menti részek felosztását követelték. E kérdésben a vizsály több mint húsz évig elhúzódott. Csapást mért az Udvar a határőrökre 1735-ös rendeletével. Határőr-lázadások törtek ki (1722, 1735, 1736), amelyek közül külön kiemelkedett a volt határőrkapitány, a Szegedinac Pero által vezetett 1735-ös lázadás. E felkelésben túlnyomórészt magyar jobbágyok vettek részt, akik gazdasági és szociális helyzetük javítása érdekében lázadtak fel. A lázadásban részt vett határőrök kis csoportja azonban azt mutatta, hogy a differenciálódás a határőröknél kezdődött, s nem csak a nemzetiségen alapuló jogokért

harcoltak már. Felémelték szavukat a más nemzetiségű, gazdaságilag elnyomott tömegekkel együtt.

1737-ben ismét osztrák-török háborúra került sor, amelyben az osztrákok újabb hódító tervekkel indultak. 1737 márciusában a császáriak megkezdtek tárgyalásokat a szerb főpapokkal a törökök elleni népfelkelés megindítása érdekében, ameleket az akkori ipeki pátriárka IV. Arsenije Janović Sakabenta is jóváhagyott (az 1690-es kivándorlás után a tö-

Rác férfi

rökök ismét felújították a szerb egyházszervezetet, Peć központtal). Ennek értelmében adta ki 1737. június 15-én VI. Károly császár laxenburgi felhívását, melyben a szerbeket (Dél-Szerbiában, Kosovóban és Metohijában) és kimenteket (a katolikus albánok) felkelésre szólította fel, kiváltságokat ígérve nekik. Mintegy 5000 felkelő támogatta az osztrák seregeket, akiket a törökök 1737/38 telére Szerémségbe szorítottak.

1737 vége felé a szerb területekből már csak Belgrád és környéke maradt a császáriak kezén. IV. Arsenije Bécsben is járt a császárnál a privilégiumok ki- és közlése végett. A császár kinevezte az időközben elhalálozott karlócai érsek helyére. Habár 1738-ban felkelés tört ki Hercegovinában és Montenegroban, sőt egy közös szerb-albán (kiment) sereg felállításával is megpróbálkozott a császár, ezek már keveset segíthettek. A háború sorsa 1739. július 23-án Grockánál a császári seregek vereségével dőlt el. Ausztria

Szerb ifjú pár népviseletben

Falusi udvar

arra kényszerült, hogy a még hatalmas alatt tartott szerb területeket is átadja a törököknek, amit az 1739. szeptember 18-án megkötött belgrádi béke szentesített hosszú időre húzva meg a Szávánál és a Dunánál a két birodalom közötti határokat.

A szerb nép a klimentek egy kisebb csoportjával immár másodszer kényszerült hazájának elhagyására. Az újabb és egyben az utolsó méretű szervezett, nagyobb kivándorlásra 1739 júliusában és augusztusában került sor. A betelepülők számáról nincsenek megbízható adatok. Becslések szerint több tízezeren voltak. Az újonnan jött bevándorlók Szerémségben, Bácskában és Bánátnban telepedtek le, mint határőrök. Ekkor újból megnövekedett Zimony, Karlóca és Pétervárad szerb lakosságának a száma.

Az 1683-1739 közötti események, a belső és külső emigrációk hatására megváltoztak a közép- és délkelet-

európai etnikai viszonyok. Miután a szerb nép tömegei hazájuk többszöri elhagyására kényszerültek, helyükre a Török Birodalom más népei, főként (Öszbria ill. a mai Kosovo területére) albánok költöztek. Az újonnan kialakult népeségi viszonyok feszültségek és sűrűlődések okozói váltak a történelem folyamán.

Hasonló feszültségre került sor a kivándorlásokat követően a Habsburg Birodalomban, pontosabban a Magyar Királyság déli vidékein is, amelyeket az Udvar és a kamara a XVIII. században további betelepítésekkel (németek, szlovákok, románok, ruszinok, zsidók, magyarok) fokozott. A hatóságok egyrészt a törököktől felszabadított területeket akarták benépesíteni és fellendíteni, de olyképpen, hogy a későbbiek fo-

lyamán egyetlen nép se tudjon ezen a vidéken annyira megerősödni, hogy veszélyeztesse a Habsburg-állam érdekeit, ill. létét. Ebben sikereket értek el.■

Irodalom

Bács-Bodrog vármegye. II. köt. Szerk. Brovsky Samu, Budapest, 1909. – Benda Kálmán, Magyar-rác együttműködési törekvések a szabadságharc idején. In.: Rákóczi-tanulmányok. Budapest, 1980, 141-157. Cakic Stefan, Velika seoba Srba 1689/90 i patrijarh Arsenije III Crnojević. Novi Sad, 1982. – David Dinko, Velika seoba Srba 1690-1990. NiN, 1990. jan. 21. – Istorijski srpskog naroda, IV/1. Szerzői közösség, Beograd, 1986. – Magyarok a Kárpát-medencében. Összeállította Glatz Ferenc, Budapest, 1989.

Magyarország története, IV. köt. Szerzői közösség, Budapest, 1989. – Milutinović Kosta, Studije iz srpske i hrvatske istoriografije. Novi Sad, 1986.

Popović J. Dušan, Srbi u Vojvodini. I tom, Novi Sad, 1957.

Samardžić Radovan, Ideje za srpsku istoriju. Beograd, 1989.

Wellmann Imre, A népesség sorsa a szabadságharc idején. In.: Rákóczi-tanulmányok, Budapest, 1980, 33-58.

Vojvodina. II tom. Szerzői közösség, Novi Sad, 1941.

Képek

Magyar Kódex. Kossuth Kiadó, Budapest, 2000. Felix Kanitz: Das Königreich Serbien und das Serbenvolk. Leipzig, 1904.

A szerb lakosság településtörténetéből Bácsföldváron

WEISSENBECK József

A Mohácsnál elszenvedett csata után (1526) Bácska egész területe pusztasággá válik. A magyar lakosságot a törökök kardélel hányják, elhurcolják Törökországba, ha nem menekül el idejében északra a törökvezér elöl. A Balkán szívéből elúszott, agyonsanyarogott szerb lakosság telepszik meg a Duna—Tisza közén, akik elismerték a török uralmat. Ekkor kezdtek betelepíteni Szerbia területéről a szerbek a szegedi szandzsákhöz tartozó Földvárra is. 1580-ban még csak négy, de tíz évvel később már tizenkét adózó szerb családot tartottak számon, akik a Slajenak nevezett falusiaszen a Kisbára partján építettek veremlakásokat maguknak. Wesselényi Ferenc urbáriumban, 1652-ben, tisza szerb falunak tünetik fel Földvart, Kulát és Cservenkát. 1687-ben a török kivonulásakor ismét felperzselték Bácskát, a szerb lakosság is elmenekült. A törökök után rommá döntött falvak, felégett nadasok és erdők maradtak e tájon.

A karlócai békekötés után, 1699-től Ausztria és a török birodalom között a határt a Száva, Duna, Tisza és a Maros képezte, tehát Bács-Bodrog vármegye teljes egészében felszabadult a török alól. Az 1699-es török határmappaán Csurog fölött a Tisza mellett jelezve van egy *antiquus reductus (sanc)* Gradište. Ebből alakul majd ki ismét az új település, a későbbi Földvár. „A török korszak után a csatorna bal partján levő török vármokkal telt halomra, a mostani Gradište-re egy Majstolin nevű” szerb ember telepedett le népes családjával, majd mások is követtek példáját, hiszen vonzotta őket a jó termőföld, a halászlát és vadászati lehetőség, s így ismét szerb lakosokkal telepedt be 1700 körül a Cserna bara partja. Füzfávszövből font, sárral betapasztott templomot is építettek, az ún. paticstemplomot.

Az Arsenije Čarnojević által vezetett XVII. századgyéki népvándorlással vidékünk még jobban benépesült. 1702-ben a Földváron lakó szerb férfiakból határőröket szerveznek. Az itt levő katonai sáncnak a főkapitány Stojko Rumić volt, egy gyalogos és egy lovas századdal.

Ha összevetjük a vármegyei, polgárhátorsági és határőrvideki összeírásokat, kitűnik, hogy a legsűrűbben lakott területek a határőrvidekek voltak. „Az 1720-as évi összeírás alapján a határőrvidek kompániák szerint — századonként — írják össze, de külön a lovassakat és külön a gyalogosokat.”

Ezen összeírás alapján arra a megállapításra juthatunk, hogy a keresztnevekből levezetett családnevek mellett (Kostić, Vojnović, Aćimov, Maksim stb.) foglalkozásra, származási helyre utaló neveket is használt a szerb lakosság (Ćurčija, Kolar, Bećiac, Turia). A ma is legnépesebb családnevekkel már ekkor is találkoztunk: Brankov, Sekulić, Vukadinov, Vojnović, Marijanski és mások.

Görög mahakereskedők is laktak Földváron ez idő tájt.

1751-ben a Tisza menti katonai sáncokat megszüntetik, s megalakítják a tiszaí korona-kerületet, az ún. disztriktet, amihez hozzácsatolják Földvart is. A disztriktushoz kapcsolással az eddigi kiváltság megszűnik, amit eddig élvezett a szerb lakosság, illetve a határőrvidek, és sok család elköltözik. Nagyobb részükről Ukrajnába távozik, ahol továbbra is határőröként keresik meg a megélhetéshez szükséges anyagiakat.

Az 1766-ból fennmaradt összeírásból kilátoglik, hogy Földváron csak egy katolikus család él, egy fiú- és egy leány gyermekkel. A lakosság többi része pravoszláv vallású: 141 felnőtt férfi és 161 nő, a gyermekek száma: 289 fiú és 204 leány. Ebben az esztendőben 17 fiú és 18 leány született, hat férfi és négy nő elhalálozott. A nevekkel itélve a legnépesebb család ekkor a Dejanov(ics) volt, 12 család viselte ezt a nevet, majd a Constorális (görög) következett kilenc családdal, a Rajakov(ics) és Jovin hat-hat, Mirilov, Ugor, Marianski, Popov négy-négy családdal stb. Emeljük meg még a Miladinov, Vukelity, Jankov, Garity, Hadnagyev, Vitomirov, Popovity, Bajin, Draguty, Matity, Szubotin, Solics és Popin népesebb családneveket is.

Érdekes, hogy főleg a nőknél jut kifejezésre a származási hely alapján való elnevezés: Csurogiana, Moholiana, Becsina, Verbaszka, Petrovaszka, Palanacska, Szentmarianszka, Bresztovacska, Turinszka, Szuboticzana, Izverbaszka, Szegedinacz, Burgaszka, Begocsin, Szentivanszka, Futoska, Ledinacz. Ilyen nevet férfiaknál csak négyet találhatunk: Becsejecz, Koszovacska, Kulpinecz és Beligradacz.

Magyaros családnevekkel is találkozunk. Ugor (rég magyar-szlovák eredetű személynév) nevet négy nő viselt: Ruzsica (19 éves), Mana (18), Maria (17) és Roxa (15). S ilyenek még: Anna Egresin, Pava Csikos, Anna Zombori, Marosa Mosolyka és mások.

Az összeírásból tűnik ki az is, hogy az ekkor élő legidősebb földvári lakos 323 évvel ezelőtt született, az akkor 89 éves Zsviko Dejanov.

A ma is fennálló pravoszláv templomot 1773-ban építették s már említett paticstemplom helyett. S ez idő tájt kezdenek a magyarok is betelepülni Földvárra, ami a XIX. század elején, a Ferenc-csatorna megnyitásával felgyorsult. 1806-ban már a római katolikus lel-

késztséget is megszervezik és 1833-ban templomot építenek.

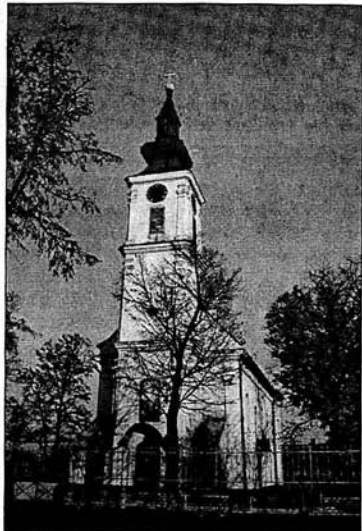
Igy alakul ki a XVIII. század végétől és a XIX. század első felében Bácsföldvár nemzetiiséggel színes lakossága a törökvezér után. Szerbek és magyarok, majd később izraeliták, németek, horvátok, cigányok telepednek le az egykori Fekete bara tiszaí torkolatánál.

Az első világháború után, a trianoni békeszerződés alapján Bácskát is az újonnan alakult Szerb—Horvát—Szlovén Királysághoz csatolják. Az új rendszerváltást követően új telepések is jönnek Földvárra a passzív vidékekről. Ezeknek az Alsórében oszlanak ki földet, a falu déli részén pedig házilyeket. A falu tehát újabb szerb lakosokkal gyarapszik, akik lassan beolvadnak az itteni őslakosok közé.

Az utóbbi évtizedben boszniai szerb menekültek húzódtak meg itt. ■

Irodalom

- 1 Iványi István: Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára. IV. kötet, Szabadka, 1906. 137.
- 2 Uo. 138.
- 3 Uo. 138.
- 4 Grujić, Radivoj: Forradalmi mozgalom Bácsföldváron. Bece, 1977. 10.
- 5 Doric, Borislav: Topografski razvoj Bačkog Gradišta (Zbornik Matice Srpske — serija prirodnih nauka. 16. füzet), 1959. 124.
- 6 Magyar Országos Levéltár, E kézikönyv 213. — Kamarai lt. községi pecséttel ellátott iratok
- 7 Iványi idézett műve, 138.

Az 1773-ban épült földvári pravoszláv templom (Hegedűs Gyula felvétele)

A posta története vidékünkön (Dél-Bácska és Szerémség)

U. U., H. J.

A posta szó a középkorban alakult ki, latin szóból: *posta statio*, *post-statio*, *post*, a XV. században állomás (*statio*), ahol futárt és lovakat cseréltek.

Később egy posta távolságnak nevezték két állomás között, amely kb. 15 km volt.

Az első nyilvános posta vidékünkön 1516 után alakult, amikor I. Miksa császár Thurn Thaxis hercegnek adományozta a postajogot. A posta ennek a családnak volt a kizárólagos joga, és örökösödéssel az utódokra szállt.

A török hódoltság alatt a török futárposta-szolgálat, amely Budát összekötötte Isztambullal, Dél-Magyarországon át vezetett, Péterváradnál átkelt a Dunán és folytatta útját Szabadka irányába. A török uralom alatt a postaszolgálatot a tatár zsoldosok bonyolították le. A fontosabb útvonalakon ügynevezett mezulokat létesítettek (ez megfelelt a postaállomásnak).

1558-ban Magyarország területén (a Habsburg uralom alatt) Paár báró családja megkapta a postaszervezési magánjogot, amit a család 1726-ig birtokolt. Akkor a posta monopóliumként teljesen az állam kezelésébe került.

Mária Terézia uralkodása idején kiadta a postarendeletet (*Postordnung*) 1750-ben, és azóta a postaforgalom állandóan korszerűsödött és fejlődött, megindult az első rendszeres kocsiforgalom (*diligence*), s ezzel a rendszeres és állandó utas- és postaforgalom is. Dél-Magyarország területén a posta történetében az elsőbbséget Bánság élvezte. Nagybecskerek már 1737-ben postahivatalt kapott, Kikinda pedig csak 1753-ban. Az 1780-as évekig még további kilenc postahivatal kezdte el működését Bánságban.

Bácskában ez idő alatt csak Horgosnak és Temerinnek volt postája, kivéve a szabadkai postát, amely szintén a XVIII. század elején kezdte el működését.

A péterváradit postát 1753. december 29-én alapították. Nagy volt a jelentősége, mert egyrészt a vár fontos katonai

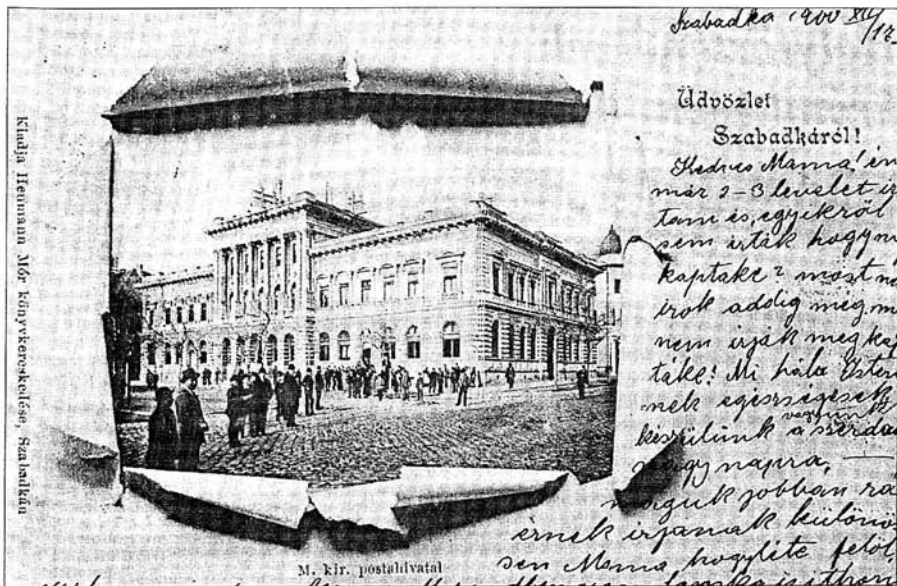
erődöt képezett, továbbá, állandó összeköttetésben állt Közép-Európával, de kapcsolatai voltak Horvátországgal, Szerbiával és Romániával is. Megalapítása után kéthetenként kapott és továbbított postát. A péterváradit postán keresztül rendszeres forgalom alakult ki Kelet és Nyugat között.

Péterváradnak ebben az időben alig volt 1600 polgári lakosa. Újvidéknek az 1750-es években már ennek hatszorosait, 8392 lakost tartottak nyilván. Újvidék mégis csak száz év múlva, 1853-ban kapott postát. Addig az újvidékiek postáját a péterváradit posta továbbította.

Szerémségben a zimonyi posta 1744-ben kezdte meg működését.

Amikor Dél-Bácska és Szerémség postáiról szólnak, említést kell tenni a szabadkai postáról is, mely működésének a kezdete a XVIII. század eleje. Két képpel szeretnénk nyomatékokat adni annak, hogy a város igen

Kiadja Heltmann Már könyvkereskedése Szabadka

M. kir. postahivatal

Szabadka 1900. évi 1/2.

Üdvözlét

Szabadkáról!

Hedves Mama! in
már 2-3 levelet is
tám és egyike
sem utak hagyni
kaptak 2 most ne
irok addig meg
nem írjak meg ha
táko! Mi hálá Ester
mek egész egész
kiszülünk a szőke
nagy napra,
nagyok jobban ra
érnek iramuk kiutav
sen Mama hogyfite felől
Hedves Mama is írhan

is jelen volt az akkori európai postai vérkeringésben. A cikkben említettek jellemezheték Szabadka postaforgalmát is. A Pesti út mellett, Szabadka irányából, ma is áll egy épület – felújítva – amelynek a neve Postakocsi csárda. Valamikor itt posta is volt. Vannak a városban is olyan épületek, is, amelyek udvarának mélyén a lovas postakocsi megálló helyei

SZABADKA — Főposta

voltak. Ezek löcsérére is be voltak rendelkezve.

A képen látható Sárogházát 1880/81-ben Titus Mačković banképületnek tervezte, de felépülése után, a nyolcvanas évek elején, már posta és táviróközpont volt benne. Ebből az épületből a századfordulón a postát áttelepítették a jelenlegi helyére, a Folyó u. (Május 1-je utca) sarkára. ■

(A képes levelezőlapok Horváth József gyűjteményéből valók.)

Helytörténészek, krónikások, historikusok

Válogatás az előkézsületben levő Életrajzi kaulauból

André István

(Jászberény, 1768-?) – Topolya, 1822. február 27.)

KALAPIS Zoltán

Topolya iskolamestere, orgonáló kántora és tehetséges helyi krónikása. 1807 és 1811 között minden évben egy-egy rigmusokban foglalt „helytörténeti füzetet” tett le Topolya özeveg úrnőjének, Kray Borbála bárónénak „kanapja előtt álló asztalkájára”, mégpedig a tőle telhető legteljesebb alázatossággal és iparkodással. Eredetileg öt kötetből állt, de csak négy maradt fenn (1808-1811), az ötödik, azaz a sorozat első darabja elveszett. A szerző a mezőváros „országos jellegű” eseményeit írta le bennük, feltehetően a fiatal, irodalomkedvelő bárónő megrendelésére. Ezeket a „Topolai történeteket” írja, „úgy amint láttam, hallottam és tudom (igiretem szerént) szóról szóra fel jegyzem és elő adom, hogy annak ideiben amaz Méltóságos és Nagyságos Krajovai és Topolai Báro Nepomützenus János Kray Urfi... Topolyája történetet, mint egy tükörben lássa is.”

A kéziratos história több mint 130 évig lappangott a Kray család levéltárában, 1943-ban került elő, s Kiss Lajos helytörténész tizenegy folytatásban szemelvényeket közölt belőle a *Topolya és Vidékében*. Erre a közleményre Brinda Károly hívta fel Fehér Ferenc figyelmét, aki aztán 1976-ban újra közölte a *Magyar Szóban*. Az elveszettnek hitt, négy könyvből álló eredetire Pénovázt Antal bukkant rá 1979-ben, ez aztán könyv alakban is megjelent Virág Gábor gondozásában, bevezető tanulmányával és utószavával (*Topolya mezőváros története, 1808-1811*. Forum, 1992).

Az addig ismeretlen szerző kiletét Virág Gábor nyomozta ki. Kutatásaiból tudjuk, hogy André István a kisgimnáziumot Gyöngyösön, a nagygimnáziumot pedig Pécsen fejezte be. Az első kántortartatói állomáshelye a Baranya megyei Helesfa volt (1786), négy év után a Fejér megyei Baracsára került (1790), onnan pedig Topolyára (1793), ahol élete végéig tanított, énekelt, muzsikált (orgonajátékát az egyik egyháziátogatási jegyzőkönyv így minősítette: kitűnő figuralista), s megírta a ma már közkinccsé vált históriás deakénekét és prózáját.

A korabeli források szerint kétszer nősült, de sem az egyik, sem a másik asszonnyal nem élt békességben, örökösen cívázkodtak, alighanem azért, mert „szeret többet inni a kelletténél...”

Egy helyütt írja is: „Bort iszom én, nem vizet./Mert jobban érzek izet./A viz nem tsinál tüzet./Sem vígságra nem vezet.” A mezőváros közönsége megbocsátólag elnézte még a botrányokba fulladó vigasságot is, talán azért, mert ettől függetlenül élvezte a kastély és a plébánia lakóinak bizalmát. Gyermekükben nem talált sok örömet, mert két felnőtt fia iszotta helyett beállt katonának, a második házasságából származó, kissé elkésett három gyerkőcét pedig „neveletlen ficskáimnak” becézi.

Örömet, a tüzes boroska mellett, a rigmusok faragásában, a topolyai esetek ékes leírásában lelte, bár 1812-ben, az ötödik kötetet már így zárta: „Elég legyen tőlem, én többet nem írok./Mert bna a kezem, pennát alig bírok.” Strófáit a korabeli irodalom mintaképek alapján röjta, ezek közül kimutatható Dugonics András Trója veszedelme, Gvadányi József Rontó Pál és Gyöngyösi István Marssal társalkodó Murányi Vénus című művének hatása. „Legtöbb benne a napi aktualitás – írja Virág Gábor -, de éppen ezzel kapcsolatban nyílik alkalma arra, hogy megcsillogtassa költői tehetségét, aranykori vidéké varázsolja a topolyai tájat, vagy épösti hűvvel idézze meg a háború Európát.” „Nem volt költői tehetség híján André István” – állapítja meg Bori Imre is irodalomtörténetében, aki egyébként maga is ott bábkodott a csaknem 200 éves hagyaték megjelentetése körül. ■

Hímesegyház temetője, temetőkeresztje

KOCSIS Antal

Hogy mikor hantoltak itt először keresztény szokás szerint? Valószínűleg jóval korábban, mint ahogy a dokumentumok említik a falut (1462). Nem kizárt, hogy már az Árpád-korban.

A magyar királyi rendeletek, törvények ismeretében állíthatjuk, hogy a temetőt rendezték, sövény-nyel és árokkal körülkerítették és a katolikus szokások szerint keresztrel jelölték meg.

A temetőkeresztet abban az időben még fából készítették. Ez keményfából ácsolt magasabb kereszt volt, a temető egyik kiemelkedő pontján.

A templom és keresztje

Az idevonatkozó adatokat a korabeli templomok leírásaiból, a régészeti ásatások eredményeiből meríthetjük. Ezeknek az épületeknek a hossza kb. 25 méter, szélessége pedig kb. 8-9 m volt. Három vagy két részből álltak. A szentély és a hajó minden esetben fel volt építve, a torony csak akkor, ha a falu anyagi helyzete ezt megengedte.

Hogy Hímesegyház templomát megjelölték a térképen, valamint a még megtalálható téglatörések arra utalnak, hogy itt egy toronyú templom állt, csúcsán a keményfából készített keresztrel.

Az idevonatkozó szakirodalom közül kiemel-ném Szabó István *A faluendszer kialakulása Magyarországon X-XV. század* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971), valamint Szekeres László, *Amit az idő eltemetett*, Forum, Újvidék, 1981) könyvét.

Az 1811-es temetőkereszt

Az idevonatkozó adatokat André István írta le 1811-ben *A Topolya mezőváros történetében*.¹

Ezen esztendőben azoknak számára
A kik Emusitzon mennek más világra
Egy kert forma szépen környül
[árkoltatott,
Örökös fundusnak nékik ki
[hagyatot,

Ennek a közepén igen szép keresztet
Meltóságos kegyes Bárónénk tettetett,
A mely Juliusnak tizennyolcad napján
Fel is szenteltetett tiz s fél óra után.
Administrator Szűcs volt a szentelője,

A fent idézett versből kitűnik, hogy a temetőt 1811-ben özvegy Kray Borbála báróné rendelkezésére nyitották meg. A temetőt körülárkoltatta és a temető közepére keresztet állíttatott. A keresztől megtudjuk, hogy „igen szép”. A költő ezt azért hangsúlyozza ki, mert nem egy szokványos ácsolt temetőkeresztől volt szó. Ez szépen kifaragott, legalább 3,5-4 méter magas fakereszt. A kereszt felszentelésére vonatkozó adatokat is ismerjük. Ünnepi istentiszteletadással a báróné és vendégei jelenlétében 1811. július tizenhétedikén délelőtt fél tizenegyre Szűcs adminisztrátor szentelte fel.

Az 1899-ben állított temetőkereszt

Az 1811-ben állított temetőkereszt felújítására 88 év múlva, 1899-ben került sor. A topolyai plébánia archívumában megtalálható az idevonatkozó okmány.²

Báró Kray Imra grófné 1899. december 6-án 60 forintot adott a Kegyes alapítvány pénztárának, hogy annak kamatából rendezzék és karbantartsák az új keresztet.

Az említett dokumentumból az is kiderül, hogy ez, mint az előbbi kereszt is, fából készült. ■

Jegyzetek

¹ Topolya mezőváros története (1808-1811). Virág Gábor bevezető tanulmányával és utószavával. Újvidék, Forum, 1992, 228.

² A topolyai plébánia leveletára, 1899. december 6-i keltetésű, iktatószám nélküli okmánya.

Új helységnevek a XX. század eleji Bácskában

DUDÁS Antal

Az utóbbi időben mind többször és többször olvasom az újságokban a falvak régebbi neveit, mint pl. Bácskertes, akkor, amikor Kupuszinaról van szó. Érthetetlenül állok az ilyen, mindenáron ráerőszakolni akaró „következtetések” elnevezésén, még akkor is, ha tudom, hogy törvényileg lehetséges. Csak hát van egy másik, ettől sokkal komolyabb ok is, ami a Bácskertes állandó és erőszakos használatát ellen szól. Ugyanis a kupuszina 1945-óta nem változtatták meg falujuk nevét, habár megtehették volna. S még úgysem zsarolhatók meg, hogy a kalendáriumban (1948) Kupuszina nincs benne.

Hogy ennek mi lehet az oka? Talán 1904-hez vezethető vissza, amikor a kupuszinaiak megkérdése nélkül egyszerűen csak úgy megváltoztatták a falu nevét miniszteri rendelet alapján, amikor nem vették tekintetbe a falu népének véleményét. Pedig akkor már 153 éve úgy-ahogy gondoskodni tudtak magukról, papjaikról, tanítóikról és minden tisztviselőjükről. Ugyanis az őseiket az 1751. május 14-i contractus szerint nem jobbágyoknak, hanem taxas lakosoknak telepítették ide, akiknek évente 450 Rhénes forintot kellett lefizetniük. Ezt a komoly összeget az első naptól kezdve napjainkig tartó piacozással tudták biztosítani. Mivel minden, a faluközösségre tartozó ügyet egyedül oldottak meg, ennyi idő után nehezen lehetett elviselni az egyszerűen rájuk kényszerített új falu nevet. Így a falu lakosainak többsége az I. és a II. világháború alatt mindig és minden helyzetben (kivéve a hivatalos eseteket) kupuszinaiaknak mondta magukat. Legalábbis a többségünk. És ma is Kupusina-Kupuszina jelzi a helységnevtáblán a falu nevét.

1904-ben nemcsak Kupuszina nevét változtatták meg hatóságilag, miniszteri rendelettel, hanem sok más bácskai helység, falu és város nevét is, ahogy itt alább következik:

Új helységnevek

A Belügyi Közlöny legutóbbi száma közli a belügyminiszter által a 98. évi. IV.t.c. alapján eszközölt változtatásokat a bács megyei helységei nevin.

A módosítások a következők:

Apatini járásban:

Bács-Bresztovác-Szilberek, Bács-Doroszló-Doroszló, Bodrog-Monostorszeg-Monostorszeg, Kupuszina-Bácskertes, Ó Stupár-Stupár

Hódási járásban:

Bács-Keresztur-Keresztur, Bács-Kula-Kula, Kis-Kér-Kiskér, Kuczura-Kuczura, Ó-Verbász-Overbász, Ujverbász-Verpovác-Verpód

Német-Palánkai járásban:

Bács-Bukin-Dunabökény, Bács-Cséb-Dunacséb, Bács-Novoszellő-Bácsujlak, Bulkesz-Bulkeszi, Gajdobra-Szépliget, Német-Palánka-Palánka, Ó-Palánka-Opalánka, Obrovác-Boróc, Paraga-Parrag, Plavna-Polona, Silbás-Szilbács, Tovariso-Új-Bácsóváros, Uj-Palánka-Uj-Palánka

Ó-Becsei járásban:

Bács-Földvár-Bácsföldvár, Bács-Szent-Tamás-Bácszenttamás, Ó-Becse-Óbecse, Petrovszellő-Peterröve, Turia-Turja

Titeli járásban:

Alsó-Kovil-Alsókabol, Felső-Kovil-Felsőkabol, Gardinovec-Dunagárdony, Kovil-Szt.-Iván-Sajkásszentiván, Lok-Sajkások, Mesorin-Mozsor, Tisza-Kálmánfalva-Tiszakálmánfalva, Vilova-Tündéres

Topolyai járásban:

Bács-Topolya-Topolya, Bács-Feketehegy-Bácsfeketehegy, Ó-Morovicza-Moravicza

Ujvidéki járásban:

Deszpót-Szent-Iván-Urszentiván, Glozán-Dunapálos, Jarek-Jármos, Kulpin-Kolpány, Ó-Futtak-Ófutak, Ó-Kér-Ókér, Ó-Sóvé-Ósövé, Petrovác-Petróc, Ujfautak-Ujfautak, Uj-Sóvé-Újsóvé

Zentai járásban:

Bács-Martonos-Martonos, Ó-Kanizsa-Magyarkanizsa

Zombori járásban:

Csonopla-Csonoplya, Gákova-Gádor, Gyulafalva-Bácsgyulafalva, Kerménya-Kerény, Kollut-Küllöd, Kruselyka-Körtés, Nemes-Militics-Nemesmilitics, Ó-Szivác-Ószivác, Sztanisics-Ószállás, Uj-Szivác-Ujszivác

Szaboljai járásban:

Goszpodince-Boldogasszonyfalva, Gyurgyevo-Sajkásgyörgye, Nádaly-Nádalya

A zombori levéltárban semmilyen nyomra sem bukkantam, ami arra engedett volna következtetni, hogy a Bácskertes nevet talán maguk a kupuszinaiak terjesztették volna elő a megyéhez.

A régi öregek, akik a 40-es években a szomszédságban 80-90 éves korúak voltak, nem szívesen, de azért néha, a sok faggatásra, el-elméséltek egy történetet,

ami talán meg is magyarázta volna a dolgot, ha nem a határozat után született volna.

– Régen, mikor még tutajokon vontattuk a Dunán a portékánykat, a hajmát, a paradicsomot, a szarvaspaprikát, a paradicsom paprikát, a babura paprikát, a zécseget, a répát meg minden mást – mongyuk a terett piros paprikát, hun lovakká, hun meg mind vontattuk emberek, mindég vizzé szembe, át a János barán, osz Monostorma kijutottak a Nagy Dunára, osz akkó azon féféle. Vót mikó a Nagy Dunára, osz akkó azon féféle. Vót mikó Mohácsig, de lektebszé Pestig vontattuk a tutajat.

Eccé Pesten amind így árúntuk ki-mit, lássuk át, hogy gyny a pijacon a Ferenc Jóska apostoli császár osz királ, meg a királné kosarakka a kezikbe, osz asztaltú asztalig mentek, osz alkudoszták. De mindég a legeslekszebb portékat vették meg.

Mikó hozzánkig gyittek, akkó osz nagyon ebámúták magukat, a sok szép árú látán.

A királné mingyá meg is kérdeszte a első kupuszinaji asszonyt, hogy

– Jui, de szép a portékája, osz hunnan gyittek ide?

– Mink kupuszinajajak vagyunk, osz onnáj hoztuk, tutajon vontattá a portékat.

– Osz ez a sok szép minden ára terem? – így a királné.

– Há! Ez minden ott terem nálunk a határba – felelte a kupuszinaji asszony.

– Hát, ha má ilyen kilenes szép minden-jik van, akkó ezután legyen a falujuk neve Bácskertes! Ugye, te is így akard, császár osz királ uram?

– Há, így jó is lesz! – felelt Ferenc Jóska!

Állítólag így történt a dolog.

A történelmi tények így jegyzik: először 1792-ben jelenik meg a Kupuszina falunév, amely egészen 1904-ig tartott, fenti miniszteri rendeletig. Aztán 1904-től 1918-ig Bácskertes volt a falu hivatalos neve. Majd 1918-tól 1941 április 6-ig ismét Kupuszina. 1941-től 1944 végéig Bácskertesként emlegették, persze hivatalosan. 1944 után napjainkig pedig Kupusina-Kupuszina a falu becsületes neve, amellyel a falusiak többsége elégedett, s nem akar rajta változtatni, minden újságírói ügyeskedések ellenére. ■

Irodalom

1. Milenko Beljanski: Kupuszina története a XIX. századtól. Zombor, 1974.
2. Zombor és Vidéke, 1904. II. 11.
3. Dudás Antal: Szülőföldem évszázadai, Kupuszina újratelepítése. Éleljet, Szabadka, 1992.

A szabadkai rajziskoláról egy ritka, XIX. századi folyóirat lapozgatása közben

KUNKIN Zsuzsanna

Az 1848-as szabadságharcról és Petőfi halálának évfordulójáról az utóbbi két évben a világ minden táján, ahol magyarok élnek, számos kiadvánnyal, írással és rendezvényt emlekeztek meg. A szabadkai Városi Könyvtár gazdag forrásanyagot őriz a fenti témákkal kapcsolatban, melyből nem csak az évforduló alkalmából, de máskor is, bárki meríthet. Említésre méltók például az Athenaeum 1842. évi bekötött példányai, köztük az a május 22-i szám, melyben Petőfi első nyomtatásban megjelent verse, a *Borzó* című olvasható.

Az Athenaeum, melyet a Vörösmarty–Schedel–Bajza-féle irodalmi „triumvirátus” szerkesztett, a szabadkai Városi Könyvtár ritkaságai között igen rangos helyet foglal el. A folyóirat valamikori tulajdonosa Szerencsés Jónás, szabadkai Ferenc-rendi rajztanár volt, aki fontos szerepet játszott a városi rajziskola életében. Innen az aprópó, hogy a szabadkai rajziskoláról szóljunk.

A kötelező rajztanítás bevezetésének gondolata a Monarchia iskoláiban a XVIII. század végén vetődött fel, de véghezvitele több évig váratott magára. Szabadkán mint önálló intézet nyílt meg 1825. április 24-én az első rajziskola, melynek célja, hogy a közműves, ács, asztalos, lakatos, aranyműves, bogárnér, nyerges, rézöntő, fazekas stb. inasok addig ne szabadulhassanak fel, míg leg-

alább egy évig ünnep- és vásámapokon rajziskolát nem látogatnak. A leendő mesteremberek ízlését formáló iskola első tanévére 43 látogató iratkozott be, a túljelentkezők száma, akiknek már nem jutott hely, 37 volt. Az 1827/8-as iskolaévben már 53 tanulója volt a rajziskolának. Az órákon az ipari tanulók mellett a gimnazisták is részt vehettek, sőt iskolán kívüli fiatalok is tanulhattak itt, akik művészi képzetben kívántak részesülni. A városi tanács a rajziskolába a ferencsektől egy szerzetest kért a rajztanításra. Az első tanár Oberto Anastasius rendtag volt, akit Szegedre küldtek a piaristák-

hoz a rajztanítás elsajátítására, majd innen Pestre irányították továbbképzésre.

Oberto után a rajztanítást 1829 szeptemberétől Szerencsés Jónás vette át. Szerencsés Jónás teljesen új metodussal dolgozott. Az addig megszokott szentképek helyett szokatlan rekvizitumokat hozott az órákra. Minden tanuló asztalára egy-egy virágot tett és ezeket rajzoltatta. Később a város újabb és újabb rajzmintákat vásároltatott, majd mechanikai és architektónikus rajzok készítését is biztosították. Az 1847/8-as iskolaévben már 156 tanulót tartottak nyilván. Szerencsés Jónás kiváló képzettségű tanár volt. Gazdag könyvtárának ritka darabja éppen az Athenaeum volt, ami széleskörű érdeklődésre vall. Egészen haláláig, 1854-ig tanított rajzolni és festeni. Utána Rasztik István festő lett helyettes rajztanító, majd Glembai Károly, 1857-től ismét Rasztik. Őt Polyakovic Alajos mernök követte.

Időközben megváltozott a középiskolák tanterve és a gimnáziumokban 1867-től rendes tantárgy lett a rajz, majd az elemi iskolákba is bevezették a rajztanulást. A rajziskola létjogosultsága ezáltal kérdésessé vált, majd az 1860-as években megszűnt, azzal, hogy csak a vasárnapi iskolák keretében tanítottak rajzolni az ipari tanulókat egészen 1883-ig, az ipari iskolák újjászervezéséig, amikor ott is rendes tantárgy lett a rajz.

Visszatérve Szerencsés Jónás rajztanárnak a város pedagógiai és művészeti életében betöltött szerepéhez, leszögezhetjük, hogy köszönve e Ferenc-rendi szerzetes széleskörű irodalmi érdeklődésének, aki amellett, hogy több generációt részesített művészeti nevelésben, könyvtárának egyik értékes darabjával, az Athenaeummal, a szabadkai Városi Könyvtár féltve őrzött ritkaságait is gazdagította.

Szent Miska csantavéri hívei

Dr. VRÁG Gábor

1819 augusztus 14-én mintegy kétezer ember megtámadta a zombori megyeházát, hogy Szent Miskát kiszabadítsák. A megostromolt vármegyeházát a csendőrség és a katonaság mentette meg, vérontásra is sor került, míg nem a tömeg szétesett.

Ki volt ez a Szent Miska? Polgári nevén Frankovics Mihály, kupuszinaí születésű szűcs mester, aki az 1810-es évek végén vallási zavarokat idézett elő a vármegyében, azzal, hogy megteremtette a kortársak viselkedését (szerteszét költözött derék, V. G.). Önmagát remetnek és szentnek hirdetve el akarta hitetni az emberekkel, hogy ő a betegetek – feleltük imádkozva – különös isteni erejével képes meggyógyítani.

Természetesen sem az egyházi, sem a világi hatalomnak nem tejszett a működése, mert híveit gyűlölettel, bűncselekményekkel vádolták, ezzel a hivatalos egyházal való engedelmességet szította. 1819. április 11-én elfogták és Zomborba, a megyeházára vitték. Csantavéren is voltak az új vallásnak hívei, akik Szent Miska nyugatbácskai híveivel hasonlóan nem nyugodtak bele szellemi vezérük elvesztésébe, és annak kiszabadítására indultak. A szabadítók között tizenöt csantavéri is volt, akiket a nyomozó hatóságok vallatóra fogtak és ügyben. A néhai vármegye levéltárából előkerültek ezek a jegyzőkönyvek, amelyek megvilágítják azon ezirányú ténykedését.

A lefoglaltak igyekeztek mentegetni magukat, elhárítani a felelősségüket.

Fajszy Imrét például Vinczer Antal, a Nagyvendégő kocsmárosa jelentette fel: *«Nem semmi Társaságról nem tudok, sőt azt sem tudom, hogy mit beszéltem. Kérdésben folyó időben mert igen pálinkás voltam.»*

Vinczer Antal kocsmáros azt vallja szemedbe – így a vizsgálóbíró –, hogy te ezeket minden félelem nélkül bátorokdál ejteni többet ér Szent Remeténél egy szava mint valamennyi papoknak tette, továbbá pipákhoz nyilván Uram Jézus Krisztus, Boldogságos Szűz Mária Szent Anna Asszony, hozd el a mi új királyunkat. Ezek zenebona indító szavak és Felső megbántás keltető szavak. Ismért tehát, valld meg, kiket, hol s mi végre koholtátok a ti Társaságot, s ki annak előjárója?

– *Nem semmi előjáróról, úgy semmi Társaságról nem tudok. Azt sem mondhatom, hogy a most elől adott Vinczer Antal által szavakat mondtam-e vagy sem, mert részleg voltam.*

– Héjába tagadod, mert nem csak Vinczer Antal, hanem Ambrus András is hallotta ezeket, hogy te Remetét Szent Atyának nevezted, és hogy azt feleltél, hogy kész vagy meghalni Szent Remet-

ért. Tovább azt valldod, hogy te részeg voltál, ellenben mind két bizonyosság valjja, hogy nem voltál, azért valld meg mindenkett!

– *Lehet, hogy mondtam, de nem emlékszem rá.*

A többiek vallomásából egyértelműen kiderül, a társaság vezére, a tömeg bűjtője Gancza József. Nem volt egyedül a vezérlésben, két topoljai asszony Kecskés Klára és ennek leánya, Ács Kata is buzgókodtak a csantavéri szervezésében. A főkompos kétségtelenül Gancza József, csak a hitvese, Kovács Trézsi mentette őt: *Igaz, hogy másoktól hallottam, hogy uramat mondják, hogy vezérőjük lenne, de én arról semmit sem tudok.*

A többiek ellene vallottak. *Amidőn Topoljai alá érkeztem, akkor az Gancza beszélt, hogy egy szívvel, lélekkel legyünk ki, mondta Kocsis másképp Fazekas Mihály. Többet mondanai nem tudok – így Csintalan András –, hanem hogy hallottam Gancza József szájából a topoljai szőlők alatt, előbb mintsem elindultunk volna, hogy meggyünk Zomborba az megváltónkhoz, Szent Remetéhez! És én ezt ujjamon elhittem, elmentem, s azért fogattattam meg.*

Horváth Panna, Pátrik Mátyás felesége vallomásában rendkívül szabatosan fogalmaz, az ő szavaihoz ismerjük meg pontosan ezeket az eseményeket:

Mivel Frankovics Mihál hamis Remete tiszteletre mások javaslatára én a Többivel ide Zomborba jövén a nép Nemes vármegye házára és tömlőkre rohanván Remetét erő hatalommal kiszabadítani akarták. Én is köztük lévén azért fogattattam meg.

Horváth Panna vallomásából is is kiderül, hogy Gancza jól ismerte a tömeg pszichológiáját, sőt színészként is volt rossz, hiszen nagyszerűen játszotta szerepét:

Gancza József csantavéri lakos volt ezen egisz dolognak indítója, mert az egisz faluba híresztelte, hogy most van az üdö, myünk processióval, mert már a Szent Remete Szabadon vagyon; mel ámito szavaira mi asszonyok templom előtt egymás között beszélgetvén és hogy Nagy Boldog Asszony napja előtt szombaton leszen a Zomborba való menetel. Össze jövetel pedig topolai szőlők alatt. Gancza elhíresztelte, úgy én is a többivel rendelt helre csütörtökön el mentem. Ottan már sokan voltak, és mindég szaporodtak, akkor a Gancza fönt szóval fölkiáltott a néphöz: Boldog az ember, aki ehön a képhöz jött, mert már elvész a világ. Arra két topolai asszony, melyeket azelőtt nem láttam, kihozák a képet és a topolai szőlők alatt föl állították. Gancza ismét fölkiáltott, hogy elvesz a világ. Hanem akinek gyermekei és ura itten nincsenek, menjén

haza, hozza el, mert ha az egisz világ el vesz is, aki ezen processióval megyen, annak semmi baja nem leszen, mel szomorú hirdetésre az egisz nép sírásra fakadt. Sokan és én is hazamentünk gyermeinkért és visszajöttünk éccakára. Szombaton hajnalba vesztünk Zombor felé elindultunk. Déltűn beérvén a nép vármegye házára rohanván életünk vesztségével szaltattunk vissza.

A kérdésre: *Micsoda célját hallottad Ganczának az iránt, hogy ti processióval Zomborba mennyetek. Remetét erőszakosan kiszabadítsátok, azután hova menyetek, avagy mit miveljete?* így felelt Horváth Panna: *Ganczától egyéb célját nem hallottam, csak a Remete kiszabadítása iránt menésünket siettet, mert sehol, még a körszótóknél sem hagyott megállni, mondván siessünk és pedig hajadon fővel, meztől, mert a Remete vár bennünket a vármegye kapuja előtt miham odaérünk azontúl ő velünk együtt Kultra el fog jönni egyebet nem hallottam. Akartak-e tovább menni vagy mást mívelni, nem tudom.*

A hatóság kíváncsi volt, milyen indíték vezérelte a tömeget. En ugyan Topolján a szőlők alatt az többiekkel voltam, de nem mint remete, hanem engemet Fajszné kocsinak fogadott, hogy vigyem Zomborba ezen processiók után, aki is urának kenyeret vitt. Én mint fogadott kocsimber elmentem egisz Zomborig a Processió után az szőlők alá, de azután hallván, hogy az vármegye udvarába mi történt. Azonnal megfordultam, és hazafelé jöttem, azért mi történt, nem tudom és réám héaban vallanak társaim – vallotta Végh János

Erdélyi Mihály hitvese, Borbála kijelentette, hogy az Gancza József és azon két topolai asszonyoktól, kik az képet a szőlők alá kihozták, azon vidámító szavakat hallotta: *Most meggyünk az Új Jézus kiszabadítására, hol minden nyomorultak meg fognak gyógyulni, mely biztató szavaknak hitelt adván mint beteges állapotban lévő Zomborba processióval jött.*

Azért vagyok fogva, mivel vén Ugraine hozzám jött, mondván, te szépen tudsz énekelni, adj el Kolluthra búcsúra. Ennek hitelt adván elmentem topolai szőlők alá, onnan Zomborba az néppel énekelve eljöttem, és én voltam az kántoruk. Hol más, hol magam.

A szőlők alatt egyebet nem láttam, mint a népnek sokaságát és a közepék ki volt téve a fehér zászló, s a Szent Anna képe felékesítve – körülötte énekeltek egész éjjel, pénzt szedett a néptől Gancza József, és jó formán kapott szent misére, de hová tette nem tudom. Másnap elindult a processió. Gancza József és Klára asszony leányának vezérelte alatt, amint mondták Kolluthra, búcsúra. Így elindultunk és a zombori gyepon a szőlők alatt megállván ahol Gancza és többen akinek neveit nem tudom, mondták, hogy be fognak a vármegye udarába menni, de én azt feleltem, hogy oda nem megyek – tudván következendő – tovább az vármegye udvara kapujánál nem mentem, ottan lárván, mi történt, elláttam – vallotta Erdősy Imre.

Jelenek Györgyné azt vallotta, hogy csupán az *elterjedt közönséges hírre nyomorult leánya meggyógyítása végett a többi számos néphöz kapcsolván magát processióval Zombornak indult.*

Egyik központi kérdés volt, kitől kapta a tömeg a kordát, adtak-e valamiféle adományt a Remete javára *Az olvasót Gancza József adta, a kordát pedig leg az öreg Klára asszony a topoljai szőlők alatt – vallotta Csintalan András, majd folytatta Az tudom, hogy Gancza József az Helységben szedte, de mennyit és mire szedte legyen, nem tudom. Végh János így hárította el a gyanút Egyet sem emérek, közölök, esmérő az ördög. Kordám soha sem volt, az oltárra semmit sem adtam, sem pénzt, sem gabonát, és egy szóval semmiről semmit sem tuok, sem tudni akarok.*

A rejtett fegyverek is érdekelték a vizsgálobírókat. Végh János szerint egy pálca sem volt a kocsin. Horváth Panna *Azt nem hallottam, hogy fegyver volt – válaszolta.*

A kérdésre: processió alatt milyen énekeket énekeltek többnyire *Szent Anna énekeit énekeltek – de miként volt, nem tudom, mert én más éneket énekeltem – volt a válasz.*

Mivel magyarázható Frankovics Mihály csantavéri sikere? Elsősorban az akkori társadalmi légkör, de van ebben az ügyben egy mozzanat, amit ma manipulációnak, ha tetszik agymosásnak neveznek. Szent Miksa követői között voltak néhányan, akik nagyszerűen értették ehhez. A már említett Gancza Józsefnek kívül a Remete kiszabadítására bűjtőitől között ilyen volt még Horváth Panna, Pátrik Mátyásné is, akik kitűnő színészi tehetséggel áldott meg a sors.

A vallatóra fogott Szőke Józsefné pontos leírását adja Pátrikné színészi tehetségének. 1819. augusztus 13-án megállt háza előtt és összetett kézzel kérte, menjén vele az Isten szerelmért, hagyjon el mindeneiket, mert holnap délre elvész a világ. Sirámkozva a kezét fejére kulcsolta. Menjenek csakhamar mindnyájan, hiszen ottan vagyon topoljai szőlőknél, az Isten maga leszállott, ahol Jézus, Mária, Szent Anna, mind jelen vannak, és ottan megfogják látni mindnyájan, csak azt Krisztus kin-szenvedéért, frissen, mert mind odaleszünk, akik el nem megyünk. Onnan tovább ment, az egész utcát lélekszakadva futotta végig, és a népet fellátozta.

Más asszonyok is megerősítették ezt a színészi produkciót. Terezia Zsulevits, aki éppen szomszédasszonyánál volt, ugyancsak látta Pátriknét, aki az utca közepén hirdette, hogy az *Fü Istén, Sz. Mária és Sz. Anna az topoljai szőlőknél várja a bűnösöket, leszállt a mennyekből csak frissen, gyerünk mert e vész a világ, mindnyájan elvesszünk, frissen, édes szerelmeseim, mert mindnyájan oda leszünk, mindnyájan!*

Vujevits Jaga 72 esztendőig igaz, nem hallott a fentiekből semmit, de amidőn Pátrikné a kérdéses időben ment az utcán, látta, hogy olvasó függött a nyakában és az asszonyok mentek utána.

Lassú Katalin épp a kenderterréssel foglalatossodott, amikor bement hozzájuk Pátrikné és hívta őket is mondván: *gyere, leányom, menjünk a bűstúra Zomborba,*

ANDREA DEL SARTO - Szent Mihály felméri a lelkeket (1527)

mert nem találjuk meg többet akit most, gyűjjön kend is Komán asszony. De Lassúné nem ment.

Matija Zsulevits ötven esztendő másoktól hallotta a toborzás hírért, azonban ő is megerősítette, Pátrikné azt kiabálta, hogy a topoljai szőlők mellett vagyon a Fü Istén, Sz. Mária és Sz. Anna, csakhamar menjünk. Így hallotta Miskóczy felesége, Bera is, meg látta, hogy azon utcán végigment Pátrikné, felfelé az utcában. Kukatz Takátsné, Maris maga is szemtanúja volt az izgalmas jelenetnek és látta a kérdéses időben az asszonyt az utcán végigmenni. Épp ekkor jött ki Dabuk házától Lyubenitsáné, akitől hallotta, Pátrikné azt mondotta, hogy a topolai szőlők alatt van a Jézus, Mária Anna, meg hogy nagy szépség vagyon ottan.

Dabuk nénjének, Stanának vallomásából sejthető, miért a toborzás. Szaviban ott lappang, mire készültek a szervezők: a kérdéses időben Pátrikné odament a házhoz, az udvarba, mondván – a nagy olvasó a nyakában lévén – *hát kentek nem jönnek az bűstúra, igen szép kép van a topoljai szőlők alatt, ottan vagyon a Jézus Mária, Anna a mi megváltónk, az Remete. Zomborba megyünk láni, mert a Várme-gye házául Kollura megyünk véle.*

A mintegy kétezer fős durradt tömeget a szabadsítási kísérletek a várme-gyei pandúrok, meg a kivezényelt katonaság szétkergette, akiket elérték, azokat nyakonszeptek. Miután kiszűrtek a bűnösöket, eljárast indítottak ellenük. Látinovic József főszolgabíró, Pjuckovics Dániel alszolgabírók, Knézy Mátyás aljegyző, Nagy János vicefiscalis és Vojnovits Ills esküdt Odry András alispán meghatalmazás alapján lefolytatták a vizsgálatot, kihallgatták a letartóztatottakat, egyelőre csak a kis halak felett ítékeztek. A főkolompósoknak, köztük Egy, más-képp Palotás István topoljai, Szipánovits György moravici, Tassy Antal adai lakos és Bezeg Antal rogaticzai juhász-bíró gyanúsítottakat részben a népek tiltott

Processióra való járulásra ingerlésétől, részben pedig a fogház előtt álló strázsa, és a fogház külső ajtaja erőszakos megtámadása miatt rendes bíróságra utalták. Mivel ezeknek társai, a gyűlevész népek Előkelői úgyimint Horváth másképp Gancza József, és Végh János csantavéri lakosok – nem különben a Topolján tartózkodó bizonyos Öreg Klára, és ennek bizonytalan nevű leánya Prága József Roglatičan Pilaszenovits Károly úrnak juhásza, Liszt József adai, Fejér Istvának zselléré és Hanus Mihály ugyancsak adai lakosnak hitvese, az Processiónak elzavarodása alkalmatosságával ellátván bē nem fogathattak legyen, a bizottság meghagyta Latinovits Sándor és Radisits István alszolgabíróknak, hogy a följebb megnevezett személyeket azonnal fogassák el és szállíttassák a megyei fogházba.

A többi ezen Előkelőknek csábításokat a Nemes Várme-gyének végzése, és Egyházakban hírül adott fölsőbb Rendelések ellen követők pediglegn, mind azt, hogy a hamis hirdetőket tévő megnevezett Előkelőknek ön vallatásaikkal ne igen terhelhetnének, de főképpen a Honnyai Kaszának (a várme-gye pénztárának) terhes eltartásukra nézve való megkémlellése végett, nevezetesen pediglen – (mivel tárgyunkhoz nem tartozik, eltekintek a nem csantavériek felsorolásától) az alábbi csantavéri zendülők: Muzsla Albertot, Kiss Bezdányi Istvánt és Turzai Györgyöt 25-25; Jeszenszky Ferencet, Pesti Györgyöt, Molnár Mártont öregségükre való tekintettel 12-12 és Gyurizta Antalt, gyermekkorára való tekintettel 12 börtönsre ítélt, majd szabadon bocsátotta azzal, hogy Mindnyájan egyetemben a Fegyverekben okozott károknak, úgy e-tartásukra fordított költségeknek visszatérítésére ítéltet-tek. ■

A Sever alapítása és fejlődése

KOVÁCS Árpád

Még az első világháború előtt működött Szabadkán egy mezőgazdasági gépet gyártó és javító üzem, a Reiter-gyár, melyhez többek között villamos gépek készítéséhez itt még senki sem értett, a vállalat tulajdonosa a budapesti Ganz villamosági gyártól kért és kapott egy telereszt. Később a javításokon kívül megpróbálkoztak dinamók és motorok készítésével is, ehhez ismét a Ganz gyártól kaptak szakembert. Megindult a villamos gépek készítése, az új üzemvezető, Úrge Ernő irányításával. Úrge gyakorlati érzéke, értelmes szakember volt, és noha csak mint lakatossegéd szabadult fel a Ganz gyárban, elsajátította a teleresztelés minden fortélyát is. Magánúton tanult, úgyhogy a villamos gépekhez szükséges számításokat el tudta végezni és mérnöknek tartotta magát.

Az első világháború után gyár-alapításra vállalkozott Úrge. Szabadkán akkoriban alakult a Ferrum d. d. vasúti vagonok javítására, több alvállalattal, mint a Hrast fapari vállalat, a Livnica vas- és acélöntőde. A Ferrum alvállalataként alakult meg a Sever is, mint részvénytársaság, 1 000 000 dinár alaptőkével, melynek egy részét a Ferrum fizette be, a többit néhány főresztvényes, köztük Úrge, aki a vállalat igazgatója lett. Kezdetben a Sever a Ferrum gyár egyik helyiségében működött, a Reiter-gyárból ide átlépett legjobb szakmunkásokkal. A Palicsi úti gyárpépület 1923-ban épült fel. Mivel megvoltak a gyártáshoz szükséges gépek, nagy reményekkel megindult a munka. Én kezdő mérnökként 1928 januárjában léptem a gyár kötelékébe. Korábban is általában volt a gyár-

nak egy-egy mérnök alkalmazottja. A Sever ekkor igen nehéz anyagi helyzetben volt, részben, mert a Ferrum is pénzügyi problémákkal küszködött, valamint, kihasználta alapító szerepét a Sever rovására. (A Ferrum nemskora beszüntette működését, alvállalatai közül csak a Sever maradt fenn). További veszteségek abból keletkeztek, hogy több nagy értékű szállítást a megrendelő nem tudtak kifizetni. Minthogy a gyárépítés, a gépek beszerzése és a veszteségek az alaptőkét teljesen felemésztették, a vállalat forgótőke nélkül maradt és válságos helyzetbe került. A résztvényesek látták, hogy pénzük veszendőben van, ezért 1929-ben a vállalat likvidálását határozták el, hogy mentseik, ami menthető. A gyár ekkor teljesen leállt.

1929 szeptemberében kiléptem a vállalatból. Úrge embereivel ekkor Nisben a német jóvátételből szállított villamos berendezések szerelését vállalta és végezte. Közben elkezdett a résztvényesekkel és az igazgatói lakóépület eladásával szerzett pénzzel. Részben hitellel sikerült neki az elértéktelenedett résztvényeket összevásárolnia és a vállalatot megmentenie. A gyárban a munka ismét megindult. Engem is visszahívtak, és 1930. november 1-je óta a Sever gyárban dolgoztam. Úrge igazgató ekkor a résztvények mintegy 90%-ának a birtokába jutott és a vállalat teljhatalmú ura lett. Helyzete azonban ekkor sem volt rózsás. Habár a legjobb szakmunkásokkal rendelkezett, akiket elég jól fizetett, és állandóan sok tanoncot tartott, akik viszont alig kaptak valamit fizetés, a csütörtöki fizetés mindig probléma volt. Ehhez leginkább úgy kérte kölcsön a pénzt üzletbarátaitól, a tisztviselői fizetésével pedig néha egy-két hónap hátralékban volt. A termelés alacsony szinten folyt, a gépek szinte egyenként készültek, az erős külföldi konkurencia miatt szériagyártásról szó sem lehetett. A munkágepeket transzmisszió hajtotta, ha a szíj elszakadt, a munka leállt. A motorok ekkor még fémcsapágyakkal készültek, hűtőventilátor nélkül, tehát ehhez és drágák voltak. Gyártásukhoz rajzokat nem használtak, teleresztelésük csupán szóbeli utasítás alapján folyt. Hogy a teleresztelési adatok írásban megmaradjanak, bevezettem a teleresztelő lapok használatát, melyeken a teleresztelési adatokon kívül fel voltak tüntetve a lemezcsomag és a csatornák mérete is. (Módosított változatban a teleresztelő lapok ma is fontos elemei a technikai dokumentációnak.) Később áttértünk a golyóscsapágyak és ventilátorok alkalmazására, és mind nagyobb teljesítményt hoztunk ki a motorokból, mégis, ezek gyártása mellett, hogy a gyár elegendő munkához jusson, kénytelenek voltunk a fém- és elektromos iparba vágó minden munkát elvállalni.

Egyik nagy gyártási cikk volt a vasszigetelő-tartók készítése, ezekből vagonszármára szállítottunk a posta részére. Nagy mennyiségben készítettünk bádognakánakat kocsikenőcs szállításra. Minden apró-cseprő munkát elvállaltunk, mint fogaskerek marását stb. Minden fajta villamos gép javítását, ezekre az ország legtávolabbi részéből is voltak rendeléseink. A legkülönbözőbb villamos gépek és készülékek gyártása is folyt, készítettünk csiszológépeket, galvánáramotokot nikkelezésre és krómázásra, szalagfűrészfűrészt, különleges transzformátorokat ivhegesztésre, lánchegesztésre, ponthegesztésre, forgóáramú generátorokat, teherliftet minden alkatrészükkel, különféle kapcsolókat, kapcsolótáblákat, indító és szabályozó ellenállásokat stb.

A vállalat anyagi helyzetét végül a vagonvilágítási generátorok gyártása lendítette fel. Ezekből több száz darabot szállítottunk a Jugoszláv Vasutak részére. Mivel teljesen különleges gépek voltak, jó árat lehetett értük kapni.

A második világháború kezdetén jobb anyagi körülmények között volt a Sever, a gazdasági helyzete kedvezőbb alakult, mert a külföldi gyárak, különösen a németek, saját hadiiparuk ellátásával voltak elfoglalva, így a konkurencia kisebb volt. 1941-ben hadiüzemmé nyilvánították a gyárat, ami bizonyos előnyökkel járt, munkásai csaknem mindannyian mentesültek a katonai behívó alól, a gyár anyagellátása biztosítva volt. Sikert sok értékes agyagot, mint dinamódrótokat, dinamólemezt, szigetelő agyagokat, golyóscsapágyakat, vas- és fémöntvényeket stb. beszerezni. A gyár ekkor alkalmazta Kokstein öntőmestert. Attól kezdve a kisebb motorok háza és fedelei, a nagyobb motorok egyes alkatrészei duralumíniumból készültek. A kisebb motorokat ekkor kezdtük zománchuzallal, berakott tekercseléssel gyártani. Ekkor a gyár termelése és munkaslétszáma is növekedett. A háború vége felé mind nehezebbé vált a helyzet. A gyakori bombázás a Severnek is kárt okozott, s noha telitalálat nem érte, a közelében lehullott bombák több ízben betörték az ablakokat. A gyakori légiriadók idején a munkások távoztak a gyárból, a munka szünetelt. A munkakedv a minimumra csappant.

1944 októberében a változás kritikus helyzetben találta a Severt. Ürge igazgató fél évvel előtte meghalt, családja elmenekült, a gazdasági élet teljesen leállt. Arra törekedtünk, hogy a munkát folytassuk, a gyár ne álljon le. A megkezdett munkákon dolgoztunk. A partizán és orosz egységek hoztak javításra fegyvereket, készülékeket, autóalkatrészeket. Egy alkalommal a munka befejezése után, amikor csak egy portásunk tartózkodott a gyárban, orosz katonák elvitték egyik legjobb esztergapadunkat, több kéziszerszámot, gépszíjakat, ami munkánk végzését még inkább megnehezítette. Az orosz parancsnoksághoz fordultam, s bár az elvitt holmit nem sikerült megtalálni, eredmény mégis volt: partizánőrséget rendelt ki a gyárhoz. A párt ezután segítségül beosztotta mellém Pataki Gusztávot, majd visszatért a munkaszolgálatból Engler Ernő, a gyár régi tisztviselője, és hármunkat bíztak meg a gyár vezetésével.

A gazdasági élet lassan megindult, a lerombolt gyárakból egyre több motort kaptunk javításra, és motorjaink szállításával és egyéb vállalásaikkal hozzájárultunk egy-egy gyár üzembe helyezéséhez. Szerencsére a háborús években összegyűjtött értékes anyagokat meg tudtuk menteni, sokáig azok felhasználásával dolgoztunk, mert a háború utáni első időkben az anyagok beszerzése szinte lehetetlen volt.

A társadalmi tulajdonba való vétele után a gyárat az Iparügyi Minisztérium hatáskörébe került, és az előirányozott terv szerint kezdett dolgozni. Andrić nevezetű belgrádi mérnök lett az igazgató, akitől rövidesen Engler Ernő vette át ezt a tisztséget. Engemet a gyár technikai vezetésével és a konstrukciós osztály vezetésével bíztak meg. Ekkor alapoztuk meg a technikai dokumentációt, a gépek gyártását ezután rajzok alapján végeztük. E munkához német hadifoglyokat és szerződéses mérnököket kaptunk segítséggül. A gyár technikai vezetését főleg Ciger Antal látta el, utána több évig Milan Stanačević volt a technikai igazgató. En a konstrukciós osztályt vezettem 1960-ig. Ez idő alatt, főleg Szemes és Vass mérnök közreműködésével rekonstruáltuk gépeinket és sok új konstrukciót készítettünk. Gyártmányaink legnagyobb része még jelenleg is ezeknek a dokumentációknak az alapján készül.

Ing. Kovács Árpád (1898-1969) Sever villamos motorgyár főmérnöke, Kenyeres Kovács Márta apja

A gyártás menete gyökeresen megváltozott. Új és jobb munkagépeket kaptunk, a gyárban új osztályok létesültek a módosult feladatok végzésére. Gépeink sorozatgyártásban készültek, kidolgozott technológiai utasítások és technikai normatívák alapján. A munkások létszáma állandóan nőtt, a termelés évről-évre emelkedett. Vojislav Evetović főigazgató és Kun László mérnök, technikai igazgató idejében a vállalat óriási fejlődött. Ehhez jó lehetőséget nyújtott a kedvező gazdasági helyzet, valamint az, hogy a rohamos iparfejlesztés következtében az elektromotorok iránt nagy volt a kereslet, annyira, hogy minden megrendelőnk nem is tudtunk kielégíteni.

A régi, kisipari Severt felváltotta az új Sever. Hatalmas gyárépületével, korszerű gépeivel és berendezéseivel, korszerű munkamódszereivel, de főleg szakképzett, lelkiismeretes munkásaival jelentős gazdasági tényezője lett az országnak. ■

A magyar koronázási jelvények

Dr. VÉKONY László

A magyar koronázási jelvények Európa egyik legépebben megmaradt középkori eredetű együttesét alkotják. Ez nagyrészt annak köszönhető, hogy megkülönböztetett szakrális jellegű tisztelettel öveztek a magyar királyok, a nemzet sorsát azonosítva a jelvények sorával.

A korona, a jogar és a palást a magyar királyság első századaiból származik. Az országalma és a kard később került az együttesbe. Az első magyar királyok felségjelvényei között kiemelkedő helyet foglalt el az **uralkodói lándzsa**. Képe ott látható Szent István egyik dénárveretén és az utóbbi koronázási palástként használt miseruha is a lándzsát tartó királyt ábrázolja. A lándzsa a továbbiakban eltűnik a magyar királyok felségjelvényei közül. A királylándzsa hatalmi jelvényként használt díszfegyver, frank típusú szárnyas lándzsa, a kor ízlése szerint szalagfonatokkal, palmettákkal díszítve.

A XI. századtól szerepét a jogar vette át. A magyar koronázási jo-

gar (sceptum) 37,5 cm hossz, buzogány alakú hatalmi jelvény. A világ harmadik legnagyobb átfúrt hegyikristály-gömbje díszíti, melyre három oldalról orszzlán véstek. Alul és felül tíz-tíz szíromlelvélre tagolódó aranylemezek fedik, amelyet három kettőspánt fog össze. Az egész foglalatot, melyről aranyláncocskákon aranygolyók függnek, dűs, felpalmettát mintázó Könyves Kálmán-kori filigrán mustra díszíti. Körtefa nyelének borítása négy sávban végfutó aranyozott ezüstsávból készült. Először a Tihanyi alapítólevélben (1055) említik.

1031-ben készült el a koronázási palást, amelyet miseruhából alakítottak át, a mellrész felhasításával és a gallér hozzátolódásával. A palást anyaga bizánci eredetű bíborselyem-brokát arany-, ezüst- és selyemhímzéssel. A palást középpontjában a diadalmaskodó Krisztus látható. Körülötte angyalok, Szűz Mária a négy evangélista állatszimbólumával és Keresztelő Szent Jánossal. Alatta a próféták rendje, majd a trónuson ülő Krisztus a 12 apostollal. A legalsó

sorban, szentek és mártírok között, Szent István és felesége Gizella. Kettejük közt Imre herceg. A palást kármászját IV. Béla uralkodása óta Trogiban, a székesegyházban őrzik.

Az országalma, mint királyi jelvény, már a koronázási paláston feltűnik, de ekkor még egyszerű kereszttel a tetején. III. Béla korától tűnik fel a kettős kereszttel ellátott, ekkor már nem arany, csupán aranyozott ezüsből készült országalma, oldalán egy pajzs alakú zománcclemezzel, amelyen a magyaros vágásos és az Anjou-lílios cimer látható.

A kard az együttes legszerényebb darabja. A XVI. században készült velencei munka egyenes pengéjű, tövénél növényi motívumokkal. Markolata végén lapos gomb látható, széles keresztvasa lehajlik. Tokjának bársony borítását, rézvereteit többször megújították. ■

Irodalom

A magyarok krónikája. Officina Nova, 1995.
Magyar Kódex. Kossuth Kiadó, 1999.
Kovács Éva-Lovag Zsuzsa: A magyar koronázási jelvények. Corvina, 1980.

DÖCSORSZÁG

Vajdasági honismereti szemle * 2000/7-8. július-augusztus * Alapította Dr. Csillag Károly (1862-7). Szabadka, 1904 * Új alapító: Népkör Magyar Művelődési Központ, 24000 Szabadka, arko Zrenjanin u. 11. * Felelős kiadó: Grafoprodukt Kft., 24000 Szabadka, Tolsztoj u. 9., tel./fax: 024/555-032 * Igazgató: Özvegy Károly * Szerkesztik a szerkesztőbizottság tagjai: Hovány Lajos, Kunkin Zsuzsanna, Lalla Gábor, Horváth József, Papp Árpád, Ricz Péter, Szabó József (lektor), Tolnai Ottó, Vékony László (olvasó-szerkesztő) * Fő- és felelős szerkesztő: RICZ Péter * Szerkesztőség- és levélcím: Bácsország, 24000 Szabadka, Lazar Nešić tér 1/VII. 85., tel: 024/555-333, 282-es mellék, fax: 26-819 * Műszaki szerkesztés és számítógépes tördelés: GRAFOPRODUKT, 24000 Szabadka, Tolsztoj u. 9., tel./fax: 024/555-032 * Nyomda: Grafoprodukt, 24000 Szabadka, Tolsztoj u. 9., tel./fax: 555-032, e-mail: grafoproduktu@tippnet.co.yu * Igazgató: Özvegy Károly

Fényképeket és kéziratokat nem ösztön meg és nem küldünk vissza!
E számunk megjelenését Szabadka önkormányzata támogatja

KIEMELKEDŐ ÁRPÁDHÁZI URALKODÓINK

ÁRPÁD

GÉZA FEJEDELEM

SZENT ISTVÁN

SZENT LÁSZLÓ

KÁLMÁN

III. BÉLA

II. GÉZA

IV. BÉLA

III. ANDRÁS

